ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

PISMO POŚWIĘCONE NUMIZMATYCE I SFRAGISTYCE

WYDAWANE I REDAGOWANE

przez

MIECZYSŁAWA KURNATOWSKIEGO.

Nr. 12. | Kraków, Kwiecień 1887. | Rocznik IV.

„Zapiski Numizmatyczne" wraz z dwoma tablicami i dodatkiem Cennika monet i medali wydawanego od r. 1882 wychodzą w Styczniu, Kwietniu, Lipcu i Październiku. — **Warunki prenumeraty**: rocznie wraz z przesyłką pocztową: w *Państwie austryackiem* 4 złr.; w *Niemczech* 8 mark; w *Rossyi* 4 ruble; we *Francyi* i innych krajach 10 franków.
Administracya i Redakcya: Kraków, rynek Nr. 17.

Przyczynki do historyi medali i monet Polskich

bitych za panowania Stanisława Augusta.

(Ciąg dalszy).

Powyżej podany wykaz monet wybitych za panowania Stanisława Augusta, aczkolwiek niezupełnie dokładny, co poniżej z autentycznych raportów menniczych czerpiąc, będziemy się starali sprostować, przedstawia nam obraz działalności mennicy tego czasu. W pierwszych kilku latach spostrzegamy znaczne summy wybitej miedzi, nie odpowiadające przepisanemu stosunkowi do srebra, później się to zmienia, zmniejsza się ilość wybitej miedzi, natomiast zwiększa wybitego srebra. Pochodzi to ztąd, iż z powodu braku odpowiednich kapitałów, mennica oddaną była początkowo prywatnemu przedsiębiorcy, który ponosząc stratę na biciu srebra, wskutek nieodpowiedniej do czasu i stosunków przepisanej stopy menniczej, starał się takową odwetować na wybijaniu, wbrew zobowiązania, jaknajwiększej ilości miedzi.

Później przechodzi mennica w administracyą królewską, która dokłada wszelkich starań, mimo klęsk kraj trapiących, aby popełnione złe o ile możności naprawić, aż wreszcie administracya zostaje zmuszoną do zmiany stopy menniczej, która to zmiana uwalnia mennicę od nieustannie ponoszonych strat.

Chcąc stworzyć całość i uprzytomnić sobie przemiany, przez jakie mennica początkowo przechodziła, jakoteż zmiany w jej zarządzie, musimy mimo woli, nie jedno już powiedziane w skróceniu powtórzyć, niektóre niedokładności sprostować i niejedno uzupełnić, korzystając z dotychczas niezużytkowanych dokumentów, raportów menniczych, listów i luźnych notatek współ-

czesnych.*) Niestety szczupła objętość pisma zmusza nas nieomal tylko do przytoczenia najważniejszych dokumentów i do zszeregowania w jednę całość związanych faktów, aby przynajmniej żadnego ważniejszego szczegółu nie opuścić.

Znaczna ilość konstytucyi o mennicy w volumina legum, wybieranie komisyj menniczych, kilkakrotne wkładanie na królów obowiązku otwarcia mennicy przez pacta conventa, są dowodem jak wielkiej wagi rzeczą było dla Rzpltej, aby kraj miał swą własną i dobrą monetę, a nie przeprowadzenie tego, dowodzi jak trudno było to uskutecznić. Przyczyną tego był przyjęty niewłaściwy szacunek srebra w stosunku do złota, który aż do zmiany stopy menniczej w roku 1787 podkopywał powodzenie i byt mennicy. Nie mniej przyczyniło się do tego znaczne pomnożenie podłej monety w roku 1654, do czego Rzplta zmuszoną była się uciec, aby módz podołać nadmiernym ówczesnym wydatkom wojennym. Za czasów Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana Sobieskiego z powodu niedostatku srebra wybijano tylko małą ilość tynfów i szóstaków, nie wystarczającą na potrzeby kraju, a w dodatku za czasów Augusta II na sejmie traktatowym w r. 1717 podwyższono wartość złota, a poniżono wartość srebra. Następstwem tego było, iż zagraniczni spekulanci wykupili za złoto wszelką dobrą monetę. Znikły więc dobre pieniądze, a pomimo gorliwych zabiegów

1) Reskrypt J. K. Mci Pana naszego miłościwego WW. Urodzonym komisarzom in ordine do interesów samej tylko mennicy własnych naznaczonym dany:

Stanisław August z Bożej łaski itd. Oznaymuiemy tym reskryptem naszym komu o tym wiedzieć należy, iż lubo stany Rzeczypospolitej zkonfederowane na konwokacyi generalnej warszawskiey prospiciendo bono publico, oraz uważając straty krajowe z złey z zagranicy in viscera regni wchodzącey monety wypływające, otwarcie własnej mennicy postanowiły i radom ekonomicznym obojga narodów proiecta eo fine formować zaleciły, gdy jednak na potym na Seymie szczęśliwej Elekcyi naszey artykułem osobnym pactorum conventorum, Konstytucyą seymu coronationis roboratorum Jus Cudendae Monetae nam zostało powierzone; my znając potrzebę, aby to publiczne żądanie dłużey w nadziei nie osychało i aby jaknayrychlej utilitati publicae dogodziło, umyśliliśmy in ordine rozpoczęcia dzieła takowego postanowić komissyą samey tylko mennicy interesom własną, a do niej przybrać osoby, w których sposobność do spraw menniczych dokładność i wierność są nam dobrze znajome. Jakoż ninieyszym reskryptem naszym postanawiamy pod prezydencyą od nas wyznaczonych Wielmożnych Andrzeja Zamojskiego koronnego i Xięcia Michała Czartoryskiego Litewskiego, kanclerzów Wielkich, za Współkomisarzow Wielmożnego Antoniego Przezdzieckiego Podkanclerzego Litewskiego i urodzonych Augusta Moszyńskiego, stolnika kor.; Jana Borcha Podkomorzego Infl; Alexandra Unruha; Starostę Zelgniewskiego, którzy z komissyą skarbową oboyga narodów względem dobroci i waloru monety według opisu prawa, znosić się będą. Ci zaś Wielmożni Urodzeni komissarze nasi w roku tysiąc siedemsetnym sześćdziesiątym piątym, miesiącu styczniu dwunastego dnia przysięgę przed nami według podaney roty super fideli officij administratione wychowawszy, rady swoie zacząć w mieście naszym Warszawie i przynajmniej dwa razy w t. dzień będąc pridie od prezydenta, lub w niebytności jego, od pierwszego in ordine kommissarza uwiadomieni zjeżdżać się, sessye swoie o potrzebach Menniczych absentia nonnulorum non obstante, odprawować i rezultata rad swoich nam na piśmie do aprobaty podawać powinni będą. Na co dla lepszey wagi Reskryptem do dalszey woli naszey ręką własną podpisawszy, pieczęcią koronną i W. X. Lit. przycisnąć kazaliśmy.

Dan w Warszawie dnia X miesiąca Stycznia Roku Pańskiego M.DC,CLXV Panowania naszego pierwszego roku. (Cancel. Nr 1 Dokum. kom. J. K. M. mennicznej).

Stanisław August, król.

2) Nachdem Sr. königl. Majst. und Wir, die Erlauchte Münz Commission mit dem Chur Saechsischen Geheimden Rath Freyherrn von Gartenberg einen Contrakt geschlossen, nach welchen derselbe, die Silber zu einer bestimmten Ausmünzung nach der ange-

*) Przeważnie znajdujących się w bogatym zbiorze rękopisów w bibliotece ks. Czartoryskich. Fol. 740—760, 812—14, 895, 898, 967, 1066—75, 1166, 1174, 1764—82.

podskarbich, kraj został zalany obcą podłą monetą, po większej części w sąsiednich Prusach podobnym stemplem bitą, a wreszcie posunięto się tak daleko, iż pod polskim stemplem bitą co raz gorszą monetę wprowadzano. Chcąc tej klęsce kraj rujnującei zapobiedz, skonfederowane stany Rzpltej na sejmie konwokacyjnym w r. 1764 postanowiły, aby po skończonym bezkrólewiu wszelka podła moneta była wywołana, a natomiast dobra w kraju wybijana w obieg puszczona.

Aby to prędzej i skuteczniej przeprowadzić, też stany ustąpione niegdyś przez Zygmunta III Rzpltej jus cudendae, nowo wybranemu Stanisławowi Augustowi oddały. Stanisław August objąwszy panowanie zajął się tem gorliwie, zrzekając się dochodu z mennicy, a chcąc go mieć obrócony na bicie jak najlepszej monety, i mennicę polską po stuletniej bezczynności następującym reskryptem z dnia 7 stycznia 1765 r. wskrzesił:

„Ponieważ stany Rzpltej skonfederowane na seymie elekcyjnym otwarcie własnej mennicy ustanowiły, ustanawia się komisyą menniczą pod prezydencyą... Takowa komisya przed nami przysięgę złoży i przynajmniej dwa razy w tydzień sesye mieć będzie i rezultata na piśmie do aprobaty dawać powinna. Komisarzom za trud ustanawia się 12,000 złp. pensyi na rok“. Wreszcie drugim reskryptem z dnia 10 stycznia[1]) otwarcie mennicy

---

schlossenen Tabelle sub A zu lustern, sowohl als die Affinirung der geringhaltigen Silber, wie die Ausmünzung der bestimmten Sorten nach Schrot und Korn übertragen worden. So wird den königl. Münz-Cassir und Buchhalter Mehlig hierdurch anbefohlen dass derselbe in denen zu führenden Bücher.

1) Die Land Silber so von den Silber Uberlieferungs Contoir durch den Rendanten Drost dem Munz-Meister Sylm, geliefert werden, folgender gestalt in Rechnung nach beyliegender Tabelle sub B. die feine Marck verschreibe.

2) Vor jede feine Affinirte Mark Silber 4 Stück vier gute groschen Stücke, Raffinerie kosten, wie

3) Den Betrag des Silbers so bey der Raffinerie an $^1/_2$ fein n Graenen pr Brutto Mark verlohnen wird, a 72 vier gute groschen Stücke dergleichen

4) Vor jede ausgemünzte feine Mark Silber in justirten Sorten, $2^1/_3$ Stuck vier gute groschen Stücke und in unjustirten Sorten, 2 Stück vier gute groschen Müntz K sten, endlich

5) Von allen ausgemünzten Silber Gelde $1^1/_2$ pro Cent provision, in Rechnungs Ausgaben verschreibe, auch bei der Quartalsberechnung, welche durch ihm, dem Müntz Cassir und Buchhalter Mehlig, mit dem Reudanten Drost, geschehen soll, zu rechnen laesst, und den ausstellenden Saldo, welcher Abzug vorhergehender passirlichen Ausgaben, von den durch den Münz-Meister an den Rendanten Drost geschehenen abgelieferten, rein gemünzten Geld, bleibt in Empfang nimmt nnd davon nach angeschlossenen allergnädigsten approbirten Münz Etat sub C. die darinen bestimmten Ausgaben unveraenderlich bewürke. Wornach sich derselbe zu achten, und hiernun sowohl Ihr. Königl. Majest. als unsern der Erl. Münz-Commission Befehl und Anordnung zu vollbringen hat. Gegeben zu Warschau den 8 January 1766.

Andreas Zamoyski Supremus Regni Cancellarius, Comissionis Rei. Monetariae S. R. M. Praeses.

G. H. Harnack Regens Cancell. Comm. S. R. M. Monetariae.

3) Demnach der Aller Durchlauchtigste Grossmaechtigste Fürst und Herr Stanislaus August, Koenig in Pohlen, Gross Hertzog in Litthauen etc. den Friedrich Wilhelm Sylm zum Münz-Meister bey der Müntze allhier zu Warschau bestellen zu lassen allergnädigst geruhet haben; so hat:

1) Allerhoechst gedachter Sr. konigl. Maiest. derselbe getreu, hold, und Dinstgewaertig zu seyn, Hoechst Deroselben Nutzen und Frommen nach allen Kraeften und Vermoegen zu suchen, und zu foerdern, Schaden und Nachtheil hingegen, so viel an ihm ist, zu warnen, vorzukommen und abzuwenden; Naechst diesem soll

2) die Erlauchte koenigl. Müntz-Commission so viel seiner Person und Function überhaupt abgelanget, für sein Ober-directorium und Vorgesetzten erkennen, und derselben Ge- und Verboten so theils ihm selbst eroeffnet, theils durch das General-Müntz-

stanowczo jest postanowione i od komisarzy menniczych w dniu 12 stycznia król osobiście przysięgę odbiera.

Komisya mennicza szybko się ukonstytuowała i już na posiedzeniu dnia 19 stycznia 1765 r. nad sprawą menniczą radzi i postanawia najpierw bić monetę miedzianą, a ze względu na niedostatek potrzebnych kapitałów, oddać bicie takowej jakiemu przedsiębiorcy. Z powodu możności łatwiejszego nabycia potrzebnego materyału, bić miedź w miejskiej mennicy w Elblągu a srebro w Gdańsku i Toruniu, zawarłszy z temiż miastami konwencyę, dopóki nie będzie możności otworzenia królewskiej mennicy. Dalej postanawia zaciągnięcie pożyczki u jakiego bankiera, ustanowienie stopy menniczej i porozumienie się z ks. Kurlandzkim, oraz z królem Pruskim o porównanie takowej z kurlandzką i pruską stopą. Wreszcie wybicie w przeciągu roku 200,000 złp. szelągów, 300,000 złp. groszy i 500,000 złp. trojaków. Decyzya co do wyboru stempli pozostawia się królowi. Po roku dawniejsza miedziana moneta ma być z kursu wywołana. Jako fundusz na założenie mennicy windykuje od komisyi skarbowej należne królowi nagromadzone dochody podczas interregnum.

Na sesyi dnia 1 lutego mianuje komisya mennicza Hyacentego Filipa Schultza vice-dyrektorem tychże mających być założonych mennic i przysięgę od niego odbiera. Następnie wysyła go do Gdańska, aby wyszukał

Directorium bekannt gemacht werden, gehorsamst Folge leisten, in Sachen aber welche

3) Die innerliche Direction und Beschaffenheit dieser Müntz-Einrichtung angehen, wird derselbe an den Chur-Saechs-Gecheimden Rath Baron von Gartenberg, welchen Ihro kögl. Maiest. die gegenwaertige Ausnüntzung allergnaedigst anvertrauet: verwiesen hat sogleich dasienige, was ihm von demselben aufgegeben wird mit Rücksicht auf das Landes-Herrliche Interesse nach seinem besten Wissen zu beobachten

4) In dieser Absicht soll selbiger, die ihm vorgeschriebene Beschickung, so lieb ihm Ehre, Vermögen und Leben ist, treulich in allen Müntz sorten befolgen, auf Schroot und Korn ein gewissenhafftes Auge haben, nichts selbst, oder durch die seinigen Ihro Maiest, dem Koenig, dem Entrepreuers oder Particulier veruntreuen lassen, sondern mit allen, in allen Stücken so umgehen, als es einem rechtschaffenen, redlichen und erfahrnen Müntz-Meister gehoeret.

5) Uber alle Beschickungen soll er ein ordentliches Tiegel-Register führen, und in selbigen alle Einsaetze, mit Benennung des Tages, ingleichen, wie die Silber zur Müntze in jeden Gechalt sind beschicket, und durch die verschiedenen Arbeiten, wie auch und mit welchen Abgang ein jedes Werck herausgebracht sey, notiren, und solche Register Woechentlich schliessen.

6) So bald ein Werck in Tiegel eiegesetzt ist, hat er den General-Gwardein Ihro Maiest, des Koenigs, und den Gegen-Guardein Nachricht zu geben, welche, sobald die beschickte Silber gehoerig geflossen, die Tiegel Probe, wovom jedem $^1/_8$ qutl an Golde und 1 qutl an Silber aus dem Tiegel verabfolget werden, nehmen und selbige sofort vor dem Ausgiessen probiren, nach welcher Probe er der Müntz-Meister in dem Fall, das die Probe richtig, die Giessung der Zachne unverlaengt zu besorgen, oder, wenn die Probe von dem vorgeschriebenen Gehalt variiret, die Nachbeschickung gewissenhafft zu verrichten, und die andere Tiegel Probe abzuwarten.

7) Nach befundener Richtigkeit, in dem Gehalt, sind die Tiegel Proben von Ihme dem Müntz-Meister, und obgedachter saemtlicher Guardeins, in einem Pappier, worauf der Tag, das Jahr, und der Gehalt anzumercken, zu thun, solche von ihnen beyderseits zu versiegeln, und in die so genannte Fahr-Büchse Ihro Maiest des Koenigs verwahrlich beyzulegen, zu welcher Niemand, als der General. Direktor, der Müntz-Meister General-Gwardein Ihro Maiest, des Koenigs und zwar ieder ein besonder Schloss und Schlüssel haben muss. Wenn dieses geschehen, so wird

8) Nach vollendeten Giessen, Strecken der Zaehne, Stücklung der Platten, Justirung, Weissieden, und Abpraegung derselben, welches der Müntz Meister, nach jedem Wercke zu verrichten und nach erhaltenen Platten, Schroten Aussuch, und rein erhaltenen Gelde zu berechnen hat, ist der Müntz-Meister verbunden alle die Guardeins Ihro Maiest. des Koenigs zu Nehmung der Stück Probe beyzuruffen, welche mit eben der Accuratesse, als die Tiegel Probe, genommen, und von Einem Stück Geld, so von dem

przedsiębiorców, a jeżeli inaczej być nie może, przynajmniej tymczasowo do bicia monety miedzianej w Elblągu, wreszcie aby ugodził się o dostawę 24,000 cent. miedzi. Polecono również Schultzowi, aby przekonał się w jakim stanie znajdują się mennice miejskie w Gdańsku, Elblągu i Toruniu i z zarządami miast zawiązał rokowanie o najęcie tychże mennic. Miasta ustępując swe mennice królowi, miały mieć prawo bicia pewnej summy podług ugody pod swoim stemplem, nie ponosząc żadnych innych kosztów, oprócz należności za robotę, płacąc od grzywny umówioną cenę. Układy z temiż miastami Schultz tak dalece przeprowadził, iż punkta przedugodne zostały spisane i delegaci miejscy, aby odnośne kontrakty podpisać, opatrzeni plenipotencyami, w maju do Warszawy zjechali. Tymczasem sytuacya jednakowoż się zmienia, komisya mennicza traktowała równocześnie o otwarcie mennicy w Warszawie z różnymi przedsiębiorcami; pomiędzy którymi znajdował się także Gartenberg,*) który dzięki swej układności, sprytowi i stosunkom, współzawodników usunąć potrafił i sam wreszcie mennicą zawładnął. Jemu też należy przypisać, nie zgadzało się to niezawodnie z jego planami, że wyżej wzmiankowane umowy podpisane nie zostały i układy zerwane. Wice-dyrektor Schultz dla braku zajęcia dnia 14 stycznia 1766

General Guardein der Er. Schatz-Comission zu dieser Probe ausgezogen, die eine Helffte des in zwey geschnittenen Stücks, unter allerseits Guardeins zur Fertigung der Probe ertheilt, von der andern Helfte des Stücks aber ein Theil, so wie solches mit der Tiegel Probe geschehn, in die Fahr-Büchse gethan, der andere Theil hingegen fur Er. Schatz-Commission Hoechst Deroselben General Guardein abgegeben werden soll. Welches dem so weit von denen groben Müntz Sorten zu verstehn ist, die zwey gute Groschen, und ein gute Groschen Stücke aber betreffend, davon sollen iedesmal zwey Stücke ausgezogen werden, deren eines unter die gesamten Guardeins, zur Nehmung der Stockprobe getheilt und von dem anderen Stück eine Helfte in die Fahr-Bühse der Kögl-Müntze, in gehoeriger Art, und so wie es mit der Tiegel Probe geschehn, beygelegt die andere Helfte an E. Erl. Schatz-Commission verabfolget werden soll.

9) Zu der genauesten Beobachtung hat der Müntz-Meister sich in Ansehung der Bechickung vor der Hand nach folgenden Saetzen und Müntz Fuss zu richten:

*) Piotr Mikołaj Baron de Gartenberg pochodził z Saksonii, był dyrektorem kopalni tamże, w r. 1763 mianowany tajnym radcą. Wkrótce po zgonie Augusta III pozbawiony wszelkich godności i w twierdzy Königstein osadzony, nie wiadomo za jakie przewinienie. W Polsce napotykamy ślad jego w r. 1762, dzierżawił wtenczas dobra królewskie Jazłowiec, Zaleszczyki i ekonomię Samborską w spółce ze skarbnikiem Antonim Kossowskim i takowe jeszcze w roku 1772 dzierżawi. — W roku 1762 8 kwietnia donoszą sekretnie do Warszawy ze Spiskiego starostwa „że Imci Pan Gartenberg, komisarz i administrator starostwa Spiskiego, obawiając się dla siebie niepomyślnych konsekwencyi disparuit, iż kazał tamże bić tynfy Wrocławskie bardzo podłego gatunku, które prowadzone do Polski żydami szlachta przejęła i do grodu Sanockiego oddała. Dodając to, że taż szlachta dostała kontraktów z żydami uczynionych na bicie tej monety. Dla czego mają być wydane pozwy na Trybunał authorowi mienionych pieniędzy“. Dalej znajdujemy pozew z tegoż roku, wzywający Gartenberga, dzierżawcę Samborskiej ekonomii wraz z żydami Wołowiczem i Borkowiczem obwinionych o fałszerstwo przed trybunał Lubelski, lecz Gartenberg uciekł do Saksonii i przed trybunałem się nie stawił. Wreszcie Trybunał Radomski w r. 1763 wydaje wyrok dozwalający podskarbiemu ścigania nieobecnego Gartenberga, jakoteż ściągnięcia wynagrodzenia i kary pieniężnej. Uciekłszy z Polski, w spółce z bankierem Fregen z Lipska dnia 4 maja 1763 roku, robi propozycyę bicia monety saskiej w Lipsku, ofiarując się płacić rocznie królowi 5,000 talarów. Kontrakt odnośny przez ministeryum aprobowany, już spisany został, a Gartenberg vice erzdirektorem tytułowany. Kontrakt ten z powodu śmierci króla do skutku nie przyszedł, Gartenberg zaś dostaje się do więzienia, z którego wyszedłszy, zjawia się znów w Polsce w r. 1765. Gartenberg był masonem, więc być może, iż protekcya jego towarzyszy masonów w Polsce, mimo takich przejść, utorowała mu drogę do zaufania królewskiego. Nawiązanie stosunków z Gartenbergiem datuje się z dnia 18 maja 1765 r. gdy Unruh traktuje w Dreźnie z hr. Bolza o bicie srebra. Gartenberg traktuje równocześnie o bicie miedzi.

wydalony zostaje, będąc przez króla za odbyte podróże i straty czasu wynagrodzony.

Na posiedzeniu dnia 15 Lutego 1765 r. komisya mennicza postanawia aby z 1 funta wagi kolońskiej miedzi było wybitych 4 złp. trzygroszowkami. Trzy grosze szelągami powinno mniej ważyć jak trzy grosze półgroszami, grosz powinien się równać w wadze groszowi szelągami. Na tejże sesyi mianowano również urzędników do mennicy warszawskiej i pensye kazano tymże liczyć od dnia 1 lutego w następującym składzie: jeneralny dyrektor Unruh, z roczną pensyą 24,000 złp.; vice-dyrektor Schultz 12,000 złr.; regent Harnack 6,000 złp.; sekretarz Hawart 2,400 złp.; rachmistrz Albani 5,000 złp.; buchhalter Mehlig[2]) 4 000 złp.; kasyer Schraeger 6,000. Oprócz tego medalier de But, który bardzo krótko to miejsce zajmował, gdyż jeszcze w tym roku Jan Filip Holzhaeusser po nim następuje. Unruh i Schultz, jako zamożni, mieli dopiero wtenczas pensyą zacząć pobierać, gdy już mennica jakikolwiek dochód przynosić będzie. Mehlig i Schraeger zaś gdy się czynność rozpocznie. Wszyscy składają przysięgę dnia 29 marca.

Główniejsze zatem posady administracyjne w mennicy zostały już obsadzone, lecz ani stopy mennicznej dotychczas nie ustanowiono, ani potrzebnych narzędzi jeszcze nie zakupiono, a co najważniejsze, potrzebnego do prowa-

---

Eine jede Coeln. Marck fein Silber soll zu 320 gute Groschen oder 80 vier gute Groschen Stücken, in allen Sorten vom Silber Gelde ausgemüntzet verden und zwar: die *Species Thaler* zu 13 Loth, 6 Graen in Gehalt deren $8^1/_3$ Stück auf die rohe Marck und 10 Stück auf die feine Marck gehen. Die *Halbe Species Thaler* a 16 Loth, 6 Graen im Gehalt deren $16^2/_3$ Stück auf die rohe, und 20 Stück auf die feine Marck gehen Die- *Viertel Species Thaler* im Gehalt 10 Loth, deren auf die rohe Marck 25 Stück und auf die feine Marck 40 Stück gehen. Die- *Vier gute Groschen Stücken*, in Gehalt 8 Loth 12 Graen deren auf die rohe Marck $43^1/_3$ Stück und auf die feine 80 Stück gehen. Die- *Zwei gute Groschen Stücken*, 7 Loethig in Gehalt, deren auf die rohe Marck 70 und auf die feine Marck 160 Stück gehen. Endlich die- *Ein gute Groschen Stücken* in Gehalt 5 Loth, 16 Graen, deren $177^4/_9$ Stück auf die rohe Marck, und 320 Stück auf die feine Marck gehen.

10. In Ansehung des Remedii, da passirt nur auf Species und halbe Spec: $^1/_2$ Graen, auf die übrigen Müntzsorten 2 Graen, welche im Weissieden hoechstens auf $^1/_2$ Graen allemahl anzubringen sind.

11. Respektu der Stückelung, da sollen alle grobe Sorten, inclusive der Vier-Groschen Stükken, p. piece iustiret seyn und werden, in denen: Species und halbe Species nur $^1/_4$ pr. Cent., in 8 Groschenstüken $^1/_3$ pr. Cent, in 4 Groschen Stüken $^1/_2$ pr. Cent, in 2 gute Groschen, und 1 Groschenst. 1 pr. Cent am hoechsten nachgesehen werden.

12. Die Auspraegung betreffend, da hat derselbe Achtung zu geben, dass die Maschinen in guten Stande gehalten, am Stempeln kein Mangel gefunden und die Auspraegung reinlich und zierlich allemal verrichtet werde, so hat selbiger die gebrauchte Stempel wohl aufzuheben, damit solche nicht gemissbraucht werden.

13. Für die Auszahlung derer Gelder ist glaichfalls der Müntz-Meister responsable, dass die Beutel gehörig versiegelt und allemahl das Gewichte auf ieden, derer darinnen befindlichen Gelder, wie die Summa darauf richtig notiret werde.

14. Wie er der Müntz-Meister vor alles Silber, so er empfaengt, responsable ist, und bleibet, denn Abgang möglichster Weise vorkomt die Münzkraetze beisam haelt, das Weisssiedwasser samlet; so soll selbiger zur Vermeidung alles ungleichen verdachts unter keinerley Vorwand, einige schwartze oder weisse Platten, Zaehne, Schroot, oder Aussuch, in der ihn, zu seiner, und der seinigen Vohnung haben, sondern alles in gehoeriger Ordnung, in den zur Verwahrung der ihm anvertrauten Silber eingeraeumten Behaeltnissen verschliessen.

15) Uber die vorraethigen Stempels, Tiegel und andere Müntz Geraethschafften sind ordentliche Inventaria mit Anmerkung des Bestandes, des Zuwachses und des Abganges eines jeden zu halten, und Monathlich dem General-Münz-Director, wie dem Baron von. Gartenberg, welchen letztern Ihro Kögl. Mejest. die innere oeconomische Einrichtung derer Müntzen anvertrauet, zu übergeben.

16) Dass das Gewichte und die Wagen, in bester accuratester Obacht, von ihm

dzenia mennicy kapitału zupełnie nie posiadano. Aby temu zaradzić, toczą się ożywione narady w komisyi mennicznej i przeprowadzają się rokowania z rozmaitemi osobistościami.

Jak to dotychczas u nas się dzieje wypływa z tego chaosu najpierw żydek Baruch, mieszczanin konstantynowski, niezawodnie były arendarz, protegowany przez któregoś z pp. komisarzy. Ufny w swój spryt, zjawia się w Warszawie i zostaje mianowany faktorem mennicy warszawskiej. Chcąc komisyę z kłopotu wyprowadzić, a przytem coś zarobić, przedkłada różne projekta, proponuje bicie pieniędzy, aż wreszcie nie mając pojęcia o mennicy, otrzymuje rzeczywiście kontrakt dnia 8 marca 1765 roku na wybicie 25,000 funtów wagi kolońskiej miedzi. Oryginalnego kontraktu nie udało nam się odszukać, lecz z raportu komisyi mennicznej dowiadujemy się, iż obowiązał się płacić królowi od każdego wybitego funta miedzi 25 groszy miedzianych. Baruch żąda wkrótce potem uwolnienia od cła zamówionej miedzi w Moskwie, lecz przekonawszy się, że nie posiada ani zdolności, ani siły do przeprowadzenia tego interesu, dnia 23 kwietnia podaje prośbę do komisyi menniczej o zwolnienie go z kontraktu, na co taż się zgadza. W tym właśnie czasie zjawił się był w Warszawie Gartenberg, a dowiedziawszy się, iż Baruch posiada kontrakt na bicie monety, chce takowy nabyć. Dnia 27

---

genommen, die zum Gebrauch adhibirte Gewichte aber, oeffters mit dem verwahrlich aufzuhebenden Eich-Gewichte aufgewogen und verglichen, wird der Müntz-Meister hiemit ernstlich anbefohlen.

17) So wie die erlauchte Müntz-Commission das Zutrauen in die Geschicklichkeit des Müntz-Meisters setzet, dass selbiger nach seinen besten Wissen und Verstand alles moegliche wird thun, um Ihro Maiest, des Koenigs Nutzen und des Landes Besto, nach denen vorgeschriebenen Puncten zu erfüllen und mit den seinigen ein Christliches Leben zu führen; so wird dem Müntz-Meister auch aufgetragen, auf die ubrige Müntz-Dieners und Arbeiters Achtung zu haben, dass selbige auch ein gleiches erfüllen, wie ihm ausdrücklich auferleget wird, keinen unverpflichteten in die Arbeit zu nehmen, vielweniger einen, der im geringsten liederlich ist, in der Müntze zu einer Beschaefftigung zu dulden.

18) Ihm dem Müntz-Meister wird zugleich auferleget, ohne Vorwissen der Er. koenigl. Müntz-Commission, und des Herrn Barons von Gartenberg (welchen diese Ausmüntzung aufgetragen) nicht zu verreisen wie, in dem Fall, dass er kranck werden sollte selbiges alsobald an voranzeigte zu melden, seine Obligenheit bleibet.

19) Zuletzt hat der Müntz-Meister noch dieses wahrzunehmen, dass er sobald ein Werck im Tiegel eingesetzt ist, nebst dem kogl. General-Guardein, und Gegen Guardein, auch dem General Guardein Er. Schatz Commiision zur Tiegel Probe berufe und diesem, so wohl, wie ienen, von Gold $^1/_8$ Qutl., hingegen vom Silber 1 Quent zu sothaner Tiegel-Probe verabfolgen lasse.

20) Dessgleichen hat er auch, wenn ein Werck abgepraegt ist, eben nur benanten General-Guardein Er. Schatz-Commission, so wie dem Kögl. Guardein zur Nehmung der Stock Probe zu ertbiethen, da denn derselbe General Guardein Er. Schatz Commission, von den groben Müntzsorten, Ein Stück nach seinem eigenen Gehalten herausziehen, und die eine Helffte davon unter die Guardeins allerseits, zur Fertigung der Probe, die andere Helffte des Stückes aber, in Zwey Theilen, und davon ein Theil zur Aufhebung in die Fahr Büchse der Kögl Müntze abgeben, das andere Theil aber an Er. Schatz Commision der Republique, um gleicher gestallt dasebst aufgehoben zu werden abliefern wird. Von denen 2 gute Groschen und 1 Guten Groschen Stücken, hingegen, wird selbiger zwey Stück heraus ziehen, und damit verfahren, wie hier von oben § pho 8 bereits gehandelt ist. Mehrerer Richtigkoit wegen, werden den noch iede, so wohl Tiegel als Stock Proben, die der General Guardein Er Schatz Commision, erchaelt, in ein Papier, worauf der Tag, das Jahr, und der Gehalt anzumercken ist, zu thun, und von dem Müntz Meister so wohl, als allen Guardeins insgemein zu versiegeln sein. Wo bey unter dessen der Müntz Meister alle die Stücke Geld, und das Probe Silber, so zu Stock und Tiegel Proben, von dem General Guardein Er. Schatz Commision ist genommen worden, zu notieren hat, imassen solches Vierteljaehrig von der gedachten Er. Schatz Commission dem Baron von Gartenberg vergütet werden soll.

kwietnia podaje Baruch prośbę do komisyi menniczej o zwrócenie mu złożonego kontraktu, wskutek czego takowy na powrót otrzymuje i Gartenbergowi odstępuje. Gartenberg przez nabycie kontraktu zyskuje podstawę do dalszego traktowania o mennicę i urzeczywistnienia swych planów. Najpierw ufny w protekcyą jakiej Baruch doznawał, podsuwa mu projekt wzięcia w administracyę całej mennicy, którą tenże jako swój własny dnia 28 kwietnia w niemieckim języku komisyi menniczej przedkłada. Jednakowoż Gartenberg zapoznawszy się z wpływowemi osobami i wyrobiwszy sobie stosunki, porzuca Barucha i w dniu 14 maja osobiście z swoim przedłożeniem występuje, proponując bić 84½ zł. z marki i oceniając dukata na 17½ zł.

Kontrakt nabyty od Barucha nie pozostał martwą literą, lecz był zużytkowany przez Gartenberga i dał początek otwarcia mennicy w Krakowie, gdyż na sesyi komisyi mennicznej z dnia 17 sierpnia, żąda taż komisya od skarbu, uwolnienia od cła już nadesłanej 140 cent. miedzi i 3,400 cent. mającej nadejść, wzmiankuje przytem, że nie liczy w to już raz uwolnionej 25,000 funtów miedzi Barucha. Dnia 2 paźdz. jest znów wzmianka, iż 25,000 funtów miedzi Barucha nadeszło do Krakowa.

Jednocześnie z Gartenbergiem przedkładają projekta wzięcia mennicy

---

21) Vor diese seine Dienstleistung erhaelt derselbe ausser dem freyen Quartier an iaehrlicher Beroldung 1500 Thl. schreibe fünfzehn hundert Thaler in neu gepraegter Müntze, aus der Müntz Cassa, gegen gewoehnliche Quittungen, und soll übrigens dieser Function halber, gegen iedermann vertreten und ihm Schutz geleistet werden.

22) Dafern auch künftighin von Er. Kögl Müntze Comiminission vor gut befunden werden moechte, diese Instruction nach Beschaffenheit der Sache, Zeit, und Umstaende abzuaendern oder zu vermehren, so soll er solches ebenfalls auf das genauste befolgen, wie er denn überhaupt alles andere was in gegenwaertigen Instruction nicht erhalten, iedoch noch aber zur Befoerderung Ihro Kogl Majest. Dienstes und Interesse gereichen koente, als einem getreuem Diener und Müntzmeister zustehet, gehorsamst und Pflicht maessig zu beobachten auch dieserhalb nach abgelegter Pflicht sich da zu mittelst besonders auszustellenden Reverses zu verbinden hat. Datum Warschau d. 22 January 1766.

Ir Koegl. Maist. in Pohlen Gross Hertzog in Litthauen zu der Müntz Errichtung gesetzte Commission. Andreas Zamojski Supremus Regni Cancellarius Commissionis rei monetariae S. R. M. Praeses

G. H. Harnack Regens Cancell. Comiss. S. R. M. monetariae.

4) Demnach der Aller Durchlauchtigste Grossmaechtigste Fürst und Herr Stanislaus Augustus Koenig in Pohlen, Gross Hertzog in Litthauen etc. den Anton von Partenstein, zum General Guardein, bey der Müntze zu Warschau bestellen zu lassen, aller gnaedigst geruhet haben; Als soll

1) Hoechstgedachter Sr. Koenigl. Maiest. derselbe gartreu, hold, und dienstgewaertig seyn. Hoechst Deroselben Nutzen und Frommen, nach allen Kraefften und Vermoegen suchen und foerdern, Schaden und Nachtheil hingegen, so viel an ihm ist, zu warnen vorzukommen, und abzuwenden, sich bestreben. Naechst diesem

2) Die Erlauchte Koegl. Müntz Commission vorseine hohe Vorgesetzten zu erkennen, und dem, was ihm, dieses Müntz Wesens halber, oder von dem Müntz Directorio anbefohlen wird, gebuhrenden Gehorsam und die genaueste Folge zu leisten, auch überhaupt alles, was einem rechtsschaffenen und Gewissenhaften General-Guardein zustehet, nach seinen besten Wissen nnd Verstande wahrzunehmen und bewerckstelligen.

3) Alle Proben, so selbigem vor die Silber Lieferantem zu verfertigen aufgetragen werden mit so grosser Behutsamkeit machen, dass die Müntze noch der Lieferant keinen Verlust deshalben leiden mag, die Proben desshalben gewissenhafft angeben, wobei iedoch auf ¼ und ½ Graen in den roh: Silber der Ansatz nicht zu machen: Nicht weniger bey den Tiegel und Stock Proben, der zu Ausmüntzung beschickten Silber der Müntze, bleibet es ihm auf seiner Ehre, Vermoegen und Person aufgetragen, alle Proben mit der aeusersten Accuratesse zu machen, wobey das erstattete Remedium, bey der gedachten Tiegel und Stock Probe, in Consideration folgen, dermassen nach denen Geld Sorten zu ziehen. Eine jede Coellnische Marck fein Silber, soll zu 320 gute Groschen, oder 80 vier gute Groschen Stücken, in allen Sorten von Silber Müntze aus-

w administracyę, tajny radca saski hr. Bolza z Drezna d. 12 kwiet. i cokolwiek później Schweigert bankier z Berlina za pośrednictwem podstolego Branickiego.

Boltza żąda kontraktu na lat trzy, budynku na mennicę; narzędzia obowiązuje się sam kupić, natomiast król będzie płacił za użytkowanie tychże po 10,000 tal. rocznie, po trzech latach narzędzia przechodzą na własność królewską. Materyały, maszyny i t. d. mają być wolne od cła, drogowego, mostowego i t. d. Drzewo i węgle mają być dostarczane po tańszej cenie. Przez trzy lata nie wolno wchodzić królowi z nikim w układy o administracyą mennicy. Tylko Toruń, Elbląg i Gdańsk mogą korzystać ze swego przywileju. Dla trasportów ma być zapewnione bezpieczeństwo. Redukcya i wywołanie z kursu dawnych monet ma być niezwłocznie ogłoszone. Natomiast obowiązuje się hr. Bolza wybić za 60 milionów złp. grubych pieniędzy i za 6 milionów bilonowych. Z marki kolońskiej srebra 14 talarów, drobnej zaś monoty 16 tal., koszt bicia ponosi przedsiębiorca, król opłaca tylko probierza i buchaltera. Przedsiębiorca obowiązuje się płacić krolowi od każdych 100,000 marek srebra wybitego, grubą monetą 30,000 złp.

Schweigerta warunki były podobne, najważniejsze z tychże, iż żądał podwyższenia wartości dukata do 19 złp. i chciał wybić 58,800,000 zł. po 84 zł. i 10,560,000 zł. po 96 z marki kolońskiej.

---

gemüntzet werden und zwar die — *Species Thaler* zu 13 Loth, 6 Graen in Gehalte, deren $8^1/_3$ Stück auf die rohe, und 10 Stück auf die feine Marck gehen. Die *Halbe Species Thaler* 13 Loth 6 Graen im Gehalt, deren $16^2/_3$ Stück auf die rohe, und 20 Stück auf die feine Mark gehen. Die *Viertel Species Thaler* im Gehalt 10 Loth deren auf die rohe Marck 25 Stück, und auf die feine Marck 40 Stuck, gehen. Die *Viergute Groschen Stücke,* im Gehalt 8 Loth 12 Graen, deren auf die rohe Marck $43^1/_3$ auf die feine Marck 80 Stück gehen. *Die Zweij gute Groschen Stücken*, 7 Loethig in Gehalt, deren auf die rohe Marck 70 Stück und auf die feine Marck 160 Stück gehen. Endlich die *Eingute Groschen Stücken,* in Gehalt 5 Loth 16 Graen deren $117^7/_9$ Stück auf die rohe Marck und 320 Stück auf die feine Mark gehen.

4) In Anschaung des Remedii, da passirt nur auf Species und halbe Species — $^1/_2$ Graen, und auf die übrigen Müntz Sorten 2 Graen, welche in Weissieden hochstens biss auf $^1/_2$ Graen, allemal auszubringen sind, aber in der Stückelung bey denen gantzen und halben Species $^1/_4$ pr Canto, bey denen Viertel Species $^1/_3$ pr Cento, bei denen Vier gute Groschen Stücken $^1/_2$ pr Cento, bei denen Zwey und ein gute Groschen Stücken 1 Pr. Cento.

5) Um dieses desto exacter zu befolgen, soll, wenn ein Werck von Müntz Meister, zum Tiegel gehoerig beschicket und eingeschmolzen der General Guardein sich nebst den Gegenguardein zu gehoeriger Zeit einfinden, und mit diesem zugleich eine richtige Ticgel Probe von der geschmoltzenen Beschickung nehmen und selbige alsobald vor den Ausgiessen probiren.

6) Bey entstehender Difference derer Guardeins, ist des General Guardeins der Republique genommene Probe, ienen entgegen zu halten, der dieienige Probe, mit welcher diese naehert, in Durchschnitt, vor der wahren erkannt wird, oder, sie ist alsobald, doch ohne Aufenhalt und dass die geschmolzene Silber, durch die Zange den Tigel nicht durchbohren moechten nochmals zu machen.

7) Zu der Tiegel Probe, wird so viel, als noethig nehmen 1 Quent. an Silber nnd $^1/_8$ Quent an Golde zu ieder Probe, aus der Beschickung des Goldes und Silbers verabfolget, und nach geschehener Probirung, und befundener Richtigkeit im Gehalt, sind diese Tigel Proben von dem General Guardein, und dem Gegen Guardein, nebst dem Müntz Meister in einem Pappier, vorauf der Tag, das Jahr, und der Gehalt anzumercken, zu thun, solche von ihnen beiderseits zu versiegeln, und in die so genannte Fahr Büchse verwahrlich beizulegen, zu welcher Niemand als der General Director, der Müntz Meister und General Guardein des Koenigs, und zwar ieder ein besonderes Schloss und Schlüssel haben muss.

8) Dem General Guardein Ihro Maiest, ist die Beschickung von dem Müntz Meister, stündlich auf Verlangen, als Controleur auzuzeigen, er soll aber auch verbunden seyn, bey der Beschickung derer Silber, dem Müntz Meister an die Hand mit der Ausrechnung zu gehen.

Wreszcie Gartenberg przedstawia projekt kontraktu d. 1 maja na bicie miedzi w Krakowie i Elblągu. Obowiązuje się wybić w przeciągu dwóch lat 3 miliony złp. t. j. z każdego funta kol. wagi 4 złp. w trojakach, groszach i szelągach. Od wybitego każdego centnara miedzi wartości 110 dukatów zapłaci w półrocznych ratach 112 złp. czyli od 7200 cent. 806,400 złp. Na urządzenie mennicy potrzebne 12,000 złp. przez Gartenberga wyłożone, będą częściowo z dochodów mennicy temuż zwrócone. Dukat ma mieć wartość 18 złp.

Podczas równoczesnego rokowania z wyżej wymienionymi przedsiębiorcami, król czyni usilne starania, aby znaleść niezbędny kapitał do prowadzenia mennicy we własnej administracyi. W tym celu wysyła swego nadwornego malarza Bacciarellego do Wiednia, gdzie tenże czyni starania o zaciągnięcie pożyczki w kwocie 10 milionów złp. na 10—15 lat na 4½ procent od bankiera Józefa Karola Bendera ofiarując poręczenie Barona de Riancoura i Teppera bankierów w Warszawie. Riancour i Tepper żądają na poręczenie, dobra królewskie za fant i 1 procent prowizyi. Warunki były za uciążliwe i pożyczka do skutku nie przyszła.

Nie ograniczając się na tem, król czyni starania o zaciągnięcie pożyczki w kraju, lecz i tu nie daje się to uskutecznić. Wreszcie ks. Prymas

---

9) In Ansehung der Stock Proben, so soll niemand anders, als der anwesende General Guardein der Durchl. Republique Schatz Comission, aus jeden Werck ein Stück von den groben Müntz Sorten nehmen, und davon die Helfte unter saemtliche Guardeins, um die Probe nach Schroot und Korn zu fertigen, zu vertheilen, von denen 2 gute Groschen, und 1 gute Groschen Stücken, aber zwey Stücke herauszuziehen, um davon eines zu den Proben anzuwenden.

10) Hat nun alles seine Richtigkeit, so werden diese Stock Proben, ohne dass einer oder der andere von dem Probe Korn das geringste an sich zu behalten hat, in einen Zettel gethan, darinnen das Jahr, der Tag, der Gehalt, und die Quantitaet derer in Cours ausgegebenen Sorten, mit dem Schmeltz Zettel übereinkommend accurat anzumercken ist, hierauf selbiger von allen versiegelt, sodann in die so genannte Fahr-Büchse, wie oben bey der Tiegel Probe geschehn, gelegt, und nicht eher, als biss E. Koenigl. Müntz-Commission solches anordnen werde, heraus genommen und dem Silber-Lieferungs-Contoir wieder estradiret oder vergütet werden.

11) Würde aber der Gehalt bey der Stock Probe über ½ Graen schlechter, als der determinirte Müntz Fuss ausfallen, so sind dergleichen zu gering ausgemüntzte Sorten von dem General Guardein nicht durch den gewoehnlichen Proben Zettel zu attestiren, sondern mussen alsobald in saemmtlicher oben bekannten Guardiens Gegenwart wieder eingeschmoltzen, und diessfalls die Anzeige Hoehern Orts unverlangt einreichen.

12. Das zu dem Proben zu g brauchende Scheide Wasser, Bley, oder zu der Scheidung des Goldes zu gebrauchende Scheide Wasser und Silber, ist von dem General Guardein wohl vorher zu untersuchen, und der eigentliche Gehalt von den damit gemachten Proben richtig abzurechnen, in massen die Proben von ihm, ingleichen von dem Gegen Guardein, mit einerlei Silber Scheide Wasser und Bley gemacht werden sollen.

13) Alle diese Proben, so zum besten des Müntz Wesens, und znr Richtigkeit der Ausmüntzung gehoeren, hat der General Müntz Guardein umsont, und ohne einiges Entgeld zu thun, verbunden; hingegen von denen Lieferanten und auch fremden Leuten, so für sich in der Müntze Silber probiren lassen, wird er, von jeder Probe, seine Bezahlung á 4 gute Groschen zu erheben befugt seyn, dagegen hat er darüber richtige Bücher und Rechnung zu führen, wie ihm mit Verweisung auf seinen geleisteten Eyd und Pflicht, er nicht anders, als die in seiner und des Gegen-Guardeins Gegenwart ausgenommene Proben zu Bestimmung des Gehalts der von Lieferanten geschmoltzenen Silber vill annehmen, auch nicht verstatten, dass der Lieferante, nach genommener Probe, etwa geringhaltiges Silber in den Tiegel einbringe, vielmehr soll er darauf sehen, und auch davor, bey selbst eigner Verantwortung, wenn ein Fehler entstehet, haften, dass der Lieferante nach genommer Probe, in seiner Gegenwart das Silber in Barren giesset, welche von ihm alsobald zu numeriren, und nach solcher Numer in seine Rechnung eintragen.

wydaje odezwę do wszystkich polskich biskupów, odwołując się do ich wypróbowanego patryotyzmu, aby zarządy klasztorów i kościołów w ich dyecezyach odsyłały do mennicy niezbyt koniecznie potrzebne wota i sprzęty złote i srebrne, za co otrzymają wartość tychże w nowej monecie. Twierdząc, iż bezpieczeństwo kościoła i skarbów w tychże nagromadzonych, zależne jest od dobrobytu i potęgi państwa, a gdy się ta zachwieje, kościoły staną się pastwą i łupem innowierców. Obowiązkiem jest zatem każdego duchownego o ile możności wspierać króla i rząd, a Ojciec ś. niezawodnie ten patryotyczny uczynek pochwali.

Głos Prymasa nie był głosem wołającego na puszczy, gdyż mamy dowody, iż przeor Paulinów w Częstochowie Moiński d. 15 czerwca 1765 odesłał do mennicy 645 numizmatów złotych wartości 500 dukatów, 268 srebrnych i 6 kawałków srebra wartości 2946 złp., d. 30 czerwca srebra wartości 146,097 złp., 1 września srebra topionego wartości 22 910 złp., w tymże miesiącu jeszcze srebra wartości 61 000 złp Złoto to i srebro po dwóch latach w 1767 r. wraz 7 procentem klasztorowi w nowej monecie zwrócone zostało. Niezawodnie inne kościoły podobnie postąpiły, lecz odnośnych dowodów nie udało się nam odszukać.

Traktowanie z Gartenbergiem, Schweigertem i hr. Bolca do żadnego re-

---

14) Ohne der Koenigl. Müntz-Commission, und des Müntz Directorii Vorwissen und Erlaubniss, stehet ihm nicht frey, zu verreisen, und von der Müntz Stadt sich zu entfernen, sondern er hat seine Function, wie einem getreuen Diener und General Guardein eignet und gebühret, abzuwarten. Und im Fall, das er kranck und Bettlaegerig werden sollte, wird er solches sogleich dem Directorio melden, welches denn Sorge tragen wird, damit waehrend seiner Kranckheit, eine andere Person dessen Stelle vertrete.

15) Vor diese seine Dienst-leistung erhaellt derselbe ausser dem freijen Quartier, an jaehrlicher Besoldung 1200 Thaler — schreibe Zwölff Hundert Thaler, in neu gepraegter Müntze, aus der Müntz Casse gegen gewoehnliche Quittungen, und soll übrigens dieser Function halber gegen iedermann vertreten, und ihm Schutz geleistet wedern.

16) Daferne auch künftighin von Er. koegl. Müntz Commission vor gut befunden werden moechte, diese Instruction nach Beschaffenheit der Sache, Zeit und Umstaende, abzuaendern, oder zu vermehren, so soll er solches ebenfalls auf das genauste besorgen, wie er denn uberhaupt alles andere was in gegenwaertiger Instruction nicht enthalten iedennoch aber zur Befoerderung Ihro kögl. Majest. Dienstes und Interesse gereichen koente, als einen getreuen Diener und General Müntz Guardein zustehet, gehorsamst und pflichtmaessig zu beobachten, auch dieserhalb, nach abgelegter Pflicht, sich dazu, mittelst besonders auszustellenden Reverses zu verbinden hat. Datum Warschau d. 22 Januar ad 1766.

Sr. Kögl. Majest. in Pohlen, Grosshertzog in Lithauen etc. zu der Müntz Einrichtung gesetzte Müntz-Commission. Andreas Zamoyski Supremus Regni Cancellarius, Comissionis Rei Monetariae S. R. M. Praeses.

G. H. Harnack Regens Cancell. Comiss. S. R. M. Monetariae.

5) Quandoquidem Serenissimus Rex Poloniarum, Magnus Dux Lithuaniae etc. Clementissime subveniendo summae necessitati, qua premitur Regnum Poloniae eo quod vili Moneta plurimis iam abhinc annis est obrutum, pro Jure Sacrae Suae Regiae Majestati, Comitiis Electionis per Constitutionem latam restituto, Monetam justi pretii, in usum et commodum Regni et Magni Ducatus Lithuaniae, Provinciarumque annexarum, sub Inspectione et Responsione Illustrissimarum Commissionum Reipublicae Thesauri Utriusque Gentis, cudendam constituit: molimen tanti operis est inchoatum, ac Sacrae Suae Majestatis Regiae jussu in Officina Monetaria, hic Varsoviae instituta, Moneta nova Argentea iam Calendis Januarii anni praesentis 1766 cudi coepta. Non minoris vero esse necessitatis visum suppeditare Publico Cupream Monetam minutam, usibus momentaneis ac levioribus inservientem: (vulgo Scheide. Müutze dictam) ejusque Copiam tantam parare, quanta pro magnitudine totius Regni, Magni Ducatus Lithuniae annexarumque Provinciarum in praesentiarum sufficere existimatur.

Hanc ob causam Sacra Sua Regia Majestas, ex sensu Commissionis Suae Monetariae, per Illustrissimam Commissionem Thesauri Regni probato summam cudendae Mo-

zultatu nie doprowadziło, natomiast hr. August Moszyński stolnik kor., mając za wiadomego wspólnika Schweigera i tajnego Teppera, przedkłada swój projekt i otrzymuje kontrakt na administracyą mennicy, zawarty dnia 30 czerwca, a podpisany przez króla d. 27 lipca. Kontrakt oryginalny znaleźliśmy. Ponieważ nie był wykonany, dla braku miejsca, podajemy tylko treść tegoż jak następuje:

Król dostarczy budynek na mennicę i potrzebne maszyny, płaci vicedyrektora, probierza, medaliera „którzy na to będą, aby oszustwa nie było", resztę urzędników i robotników płaci przedsiębiorca. Przedsiębiorca obowiązuje się z grzywny czystego srebra wybijać 14 talarów 1 złp. w ogóle 150,000 talarów w talarach pół i ćwierć talarach, wreszcie z grzywny wybijać 16 tal. w drobniejszej monecie. Stosunek ma być zachowany następujący: na 7 grzywien wybitych w grubej monecie, ma być wybita 1 grzywna w drobnej. Za każdą wybitą grzywnę przedsiębiorca zapłaci królowi 1 złp. w dukatach podług próby holenderskiej pod stemplem królewskim wybitych. Jak długo mennica w Warszawie nie będzie gotową, pieniądze mogą być bite w obcej mennicy, lecz wybite muszą przychodzić opieczętowane i dopiero po rewizyi i wypróbowaniu wydawane. Dawne pieniądze będą zredukowane i wycofane z obiegu. Za przesyłki pieniędzy pocztą, król przyjmuje odpowiedzialność, do innych transportów król daje konwój, lecz odpowiedzialności za bezpieczeń-

---

netae Cupreae sexagies Centena millia Quaternionum Grossorum Argenteorum aequiparantem statuere decrevit, ac Magnifico Libero Baroni de Gartenberg. Aulae Saxonicae Consiliario Intimo considerando diligentiam ejus adhibitam in ordinanda Officina Monetaria pro cudenda Moneta Cuprea Cracoviae instituta et quod rite et ad praescriptas sibi leges, usquedum Monetam Cupream cudi curaverit totam Sex Millionum Quaternionum Argenteorum Moneta Cuprea per perfectionem permisit, ac sub conditionibus sequentibus concessit.

§ 1.

Ex una Libra Cupri ponderis Coloniensis cudendi sunt 120 Grossi Cuprei, ita ut unaquaeque Libra ponderis Coloniensis contineat; 360. Solidos, vulgo Szelągi dictos aut 120. Grossos aut 40. Grossos Triplices.

§ 2.

Tam solidi quam simplices et triplices volumine quanto decet, sibi constent, cum vero operae pretium non sit aptare sigillatim Species cupreas ad justum pondus, probare eas fas erit, dummodo ne in Grossis Simplicibus pro Libra Coloniensi, ultra duas numero debito accrescant in Grossis itidem, ne ultra duas; in Solidis, ne ultra sex aut octo Solidos, comparatis autem inter se ad Libram ponderosioribus cum levioribus, ex superantia omnis in rem Sacrae Suae Regiae Majestatis vertet.

§ 3.

Sacra Sua Regia Majestas concedit Magnifico Libero Baroni de Gartenberg facultatem perficiendi Monetae Cupreae Summam Sex Millionibus Quaternionum Grossorum Argenteorum respondentem, ea quidem Lege, ut:

30,000,000 Grossorum Cupreorum solidis, ex 250,000 Libris Col. 90,000,000 Grossorum Cupreorum ex 750,000 Libris Col. 60,000,000 Gros., Cupr, Grossis Triplicibus ex 500,000 Libris Col. in summa, decies quinquies Centena Millia Librarum ponderis Coloniensis, intra decursum trium annorum excudat.

§ 4.

Magnificus Conductor se obstringit, Sacrae Suae Regiae Majestati de unaquaque Libra Cupri Coloniensi cusa 25 Grossos dico Viginti quinque Grossos Cupreos pro Jure regali pendere; proinde de supra dicta totali Summa Monetae Cupreae, Summam respondentem Duodecies Centenies Quinquaginta Millibus Quaternionum Grossorum. Argenteorum (singulos Quaterniones triginta Grossis Cupreis computando:) persolvet; finito vero opere huic Summae adhuc Quinquaginta Millia Quaternionum Grossorum argenteorum superaddet, totamque in genere summam Moneta Cuprea praestabit.

stwo nie przyjmuje. Szkodę wyniknąć mogącą z powodu rabunku mennicy, lub pożaru król ponosi. Liferanci płacą za stopienie srebra po 3 grosze od marki brutto. Robotnicy mają pracować w mennicy w święta i niedziele. Gdyby przedsiębiorca założył rafineryę srebra ustanawia się zapłatę za markę czystego srebra 4²/₃ dukata. Wszelkie materyały i potrzeby do mennicy są wolne od cła, akcyzy, drogowego itd. Gdy po dwóch latach kontrakt się skończy, nie wolno bić przez cztery miesiące, aby nagromadzone zapasy monety można wydać. W dodatku do kontraktu z dnia 1 sierpnia pozwala się Moszyńskiemu przybrać jednego lub więcej wspólników. Ma wybijać z marki kol. wagi miedzi 360 szelągów, albo 120 groszy lub 40 trzygroszówek wogóle z miedzi 250,000 szel. 450.000 groszy 800,000 trojaków razem 1,500.000 złp. Za każdy wybity funt miedzi zapłaci 25 gr. czyli w ogóle 312,500 zł. w półrocznych ratach w Krakowie płatnych w przeciągu 1½ roku. Urzędników i robotników płaci przedsiębiorca. Król płaci pensyą inspektorowi Jabłonowskiemu, maszyny do mennicy kupuje, cena kupna strąca się z dochodów. Przedsiębiorca ma zacząć bić miedź 1 września, trojaki mają mieć ozdobne kanty. Potrzeby i materyały mennicze mają być wolne od cła i akcyzy. Zostawia się przedsiębiorcy prawo pierwszeństwa na 1½ miliona złotych. Przez 2 miesiące po skończeniu kontraktu nie wolno bić. Za spełnienie kon-

---

§ 5.

Magnificus Liber Baro de Gartenberg sustentationem atque Salaria opificum, aliorumque hominum necessariorum ut et comparationem Cupri reliquasque. Expensas ad monetam requisitas, sine ullo Sacrae Suae Regiae Majastatis dispendio in se suscipit, exceptis sequentibus annuis Salariis, duobus.

Pro Generoso Monetae Inspectore et Tribuni locum tenente Jabłonowski 666 Taleros 4 Quatern Arg Talerum 24 Grossis Argenteis computando.

Pro Scriba Officinae Monetariae Mehlig 72 Aureos, ut et quanti constabant Materialia ad scribendum necessaria item et Ligna, quae omnia ut ex Proventa Juris Regalis exsolvantur Sacra Sua Regia Majestas gratiosissimo concedit.

§ 6.

Quia Sacra Sua Regia Majestas Magnifico Conductori locum pro Officina Monetaria in Arce Cracoviensi assignari jussit eique comparationem Machinarum ad hoc opus necessariarum aliarumque verum ad Monetam cudendam requisitarum commisit, advectioque Machinarum cum plena Sacrae Suae Regiae Majestatis satisfactione ab eo fuit procurata, proinde Expensae in Constructionem erogatae et summae pro Instrumentis comparatis exsolutae: (quae tamen summae documentis sunt comprobandae) a Regali detrahentur, Conductorique persolventur: finito autem opere Machinae omnes cum Sacrae Suae Regiae Majestati sint sinu acquisitae ad cujus manus jussum fuerit, tradentur.

§ 7.

Regale Sacrae Suae Regiae Majestatis: (vulgo Schlag-Satz), singulis sex Mensibus Moneta Cuprea recens cusa persolvatur, eo tamen pacto, ut ab illo expensas pro Machinis et Instrumentis erogatas, ut et Salaria Generoso Monetae Inspectori ac Scribae iam exsoluta secundum §. 5. et 6. detrahere liceat.

§ 8.

Magnificus Liber Baro de Gartenberg fidem suam obligat, se connisurium, ut stipulata 1.500,000, Librorum Coloniensium Cupri, certo certius percusa sint, deo dante, sub finem Anni 1768.

§ 9.

Magnificus Liber Baro vero sibi paciscitur soli, dispositionem Monetae ex Cupro cudendae, ac Sacra Sua Regia Majestas clementissime eam ipsi promittit, ita ut nemo. sub quocunque praetextu id fieret, se negotio huic ingerere possit, aut factam pecuniam eat ereptam, quam in rem Sacra Sua Regia Majestas, Ejusque Rei Monetariae Commissio, vigere hujus Concessionis sponsionem dant Magnifico Conductori. Quodsi vero Sacrae Suae Regiae Majestati liberet, distributionem Monetae hujus Cupreae opera Cassarum Suarum adjuvare, Magnificus Liber Baro paratum se esse testatur, in eas inferre

traktu ręczą bracia Schweigert bankierzy w Berlinie i Petersburgu. — Rafineryą srebra odstępuje spółka Gartenbergowi.

Moszyński zawierając powyższy kontrakt, zdaje się nie miał żadnego zamiaru bicia monety, ani też należenia do spółki, lecz poprostu był podstawiony, gdyż otrzymawszy kontrakt, odstąpił takowy Schweigertowi. Schweigert nie śpieszy się z urządzeniem mennicy, dnia 26 października komisya mennicza wzywa Moszyńskiego, aby rozpoczął bić monetę. Dnia 3 listopada przybywa wreszcie z Holandyi 26,000 grzywien srebra w 31 baryłach, zawierających holenderskie talary. Układ Moszyńskiego z Schweigrtem był tajemnicą, gdyż 23 listopada komisya mennicza żąda od Moszyńskiego przedłożenia oryginalnego kontraktu, a gdy ten się tłomaczy, iż kontrakt znajduje się w ręku Schweigerta, nagania postępowanie Moszyńskiego. Wydanie tak ważnego dokumentu w ręce cudzoziemca, piętnuje zdradą stanu. Gdy sprawa mennicza tak niekorzystny obrot bierze rozchodzi się wieść, iż Schweigert zamierza wywieść za granicę przygotowane srebro, komisya mennicza postanawia tego nie dopuścić i postawia straż. Dnia 9 grudnia komisya mennicza pod przewodnictwem króla głównie wskutek zachodów kanclerza Czartoryskiego i Vice-kanclerza Przeździeckiego postanawia odebranie kontraktu Moszyńskiemu, na co tenże się zgadza. Dnia 10 grudnia Moszyński składa kontrakt i przed-

---

quantumvis fuerit cusum, ita vero, ut solutio, ipsi parata pecunia, et quidem Aureis tantum praestetur numerando Moneta Cuprea Grossos Cupreos 540 contra unnum Aureum.

§. 10.

Magnifico Libero Baroni de Gartenberg Laminas extra Regnum perficiendas curare et ex eis in Officina Cuprea Cracoviensi monetam cudere licet his conditionibus ut doliis obsignatis in Officinam perlatae, non nisi praevia instituta proba et ponderatione excudi possit. Post haec Magnificus Conductor, omnem dabit operam, ut praeparatio laminarum, secundum Sacrae Suae Regiae Majestatis desiderium, quoad hoc fieri poterit intra Regni limites fiat, quem in finem Sacra Sua Regia Majestas permittit in Capitaneata Scepusiensi ubi dantur Officinae Cupreae, laminas fabre fieri et conscindi ut postea sub inspectione Officialium a Sacra Sua Regia Majestate et Illustrissima Commissione Thesauri Regni ad Officinam Monetariam constitutorum ex eis nummi cudantur.

§. 11.

Magnificus Liber Baro de Gartenberg tenetur Grossos Cupreos Triplices in margine signare, quod quidem ad Grossos simplices et solidos non pertinet.

§. 12.

Licitum ei quoque erit, simulac nonnulla Moneta Cuprea erit facta, eam omni, quo tantum fieri poterit modo distribuere addita tamen conditione § 9 memorata.

§ 13.

A Sacra Sua Regia Majestate constitutus Rei Monetariae Cupreae Inspector, Generosus Tribuni locum tenens Jabłonowski, ut et ab Illustrissima Commissione Thesauri Regni nominatus Examinator Cracoviae degens invigilabunt, ne plus quam quantitas concessa, in constitutis speciebus et secundum qualitatem Cupri indictumque pondus cudatur ac distribuatur Magnificus Conductor propterea eis Libros rationum ipsius inspicere permittet, quoties id eis opus esse videbitur.

§ 14.

Quoties Magnificos Liber Baro de Gartenberg ad transvehendum Cuprum aut Monetam militari Praesidio opus habebit, Sacra Sua Regia Majestas id ei securitatis gratia, sine ulla compensatione dari jubebit sufficiens, damnumque quod in itinere oriri posset in se suscipiet Similiter ob majorem securitatem, Officina Monetaria Cracoviae Praesidium sum militare habebit.

§ 15.

Quod si tumultus aliquis oriretur Sacra Sua Regia Majestas promittit Magnifico

kłada rachunek pretensyi Schweigerta za wyłożone summy na urządzenie mennicy i sprowadzenie srebra. Dnia 11 grudnia Schweigert wyjeżdża za granicę, rachunki zostają sprawdzone. Tepper ręczy, iż wszystko w porządku będzie oddane. Podług przedłożonego rachunku należy się Schweigertowi licząc 8 procent od wyłożonych sum, 55,952 tal. które ma odebrać za 4 miesiące, 1461 tal. 19go rachunek stajenny, 5767 tal. wypłaconej pensyi, 17515 tal. 1 gr. za materyały, 3 500 tal. za srebro krajowe, 5100 tal. za srebro zagraniczne, 2,000 tal. straty na zakupionym a nie sprowadzanym srebrze, 16 600 tal. za zakupione srebro w Holandyi razem 35.344 tal. 22 gr. Wszystkie zaś pretensye Schweigera wynoszą 150,000 tal. a oprócz tego należy się Staroście Leżajskiemu 224.232 złp. Podstolemu 300,000 złp. Król rachunki zatwierdza i na dłużne summy własnoręczne obligi wystawia.

Dnia 20 Grudnia rokowania na nowo z Gartenbergiem podjęte tak dalece postąpiły, iż król nakazuje, aby Tepper w zastępstwie Schweigerta zdał podług spisu wszelkie narzędzia i materyały mennicze Gartenbergowi, a gdy tenże wybije dostatnią ilość nowych pieniędzy, takowymi dług Schweigertowi zapłaci. Dnia 29 kwietnia 1766 Schweigert upomina się o zapłatę, Gartenberg dostaje polecenie wypłacenia nowymi pieniędzmi, o ile to jest możebnem, na resztę zostaje termin przedłużony. Ową resztę wypłacono Schweigertowi 11 marca 1768 r. a w ogóle wraz z procentami 160 000 Tal. i 3 gr.

Conductori suficientem manum militarem, tam pro securitate ipsius, quam ejus sociorum omniumque aliorum hominum, ejusq ac illorum substantiae, omneq damnum; quod inde ferre possent, Sacra Sua Regia Majestas in se sumit resarciendum. Quodsi etiam casu quo fortuito et sine cupabili hominum ejùs negligentia, Aedificia aut Machinae ex toto vel ex parte incendio perirent, Sacra Sua Regia Majestas sola jacturam faciet.

§ 16.

Sacra Sua Regia Majestas clementissime quoque promittit, hanc Monetam Cupream recens cusam, in suis et Reipublicae Cassis ad exsolvendas Summas, inter Percepta accipere.

§ 17.

Opifices in Officina Monetaria adhibiti etiam diebus festis non interrupte operari tenentur, quoniam alioquin opus langvaret et nimium protraheretur.

§ 18.

Sacra Sua Regia Majestas non tenebitur Expensas et damnorum compensationem quae in hoc Concessionis Contractu non sunt expressae, in se sumere aut eas ferre

§ 19.

Quando Moneta cusa ex Officina erit emissa, Magnificus Conductor, nec de imitatione nec de adalteratione ejus respondere tenebitur.

§ 20.

Pro transportandis Ligno, carbonibus, Cupro, aliisque materiis ad Monetam cudendam, quocunque nomine veniant pertinentibus, et pro Emptoribus Cupri Sacra Sua Regia Majestas Litteras Commeatus (:Passporte:) ab Illustrissimis Commissionibus Thesauri Utriusque Gentis procurabit, ut ea omnia a teloneis, vectigalibus, accisis, portoriis, aliisque tributi generibus quibuslibet, omnino libera sint.

§ 21.

Pariter et id pacto constituitur, quod si praeter spem bella, pestis, aliaeque ejus modi calamitates orirentur, ob quas liber transitus, cuprique advectio minus secura redderetur, indeque sedula continuatio perficiendae Monetae Cuprae impediretur, haec Concessio nihilominus in suo robore et valore illaeso mansura sit, adeo ut post finitas calamitates Moneta haec cudi et distribui continuetur donec Quantitas constituta fuerit perfecta.

§ 22.

Sacra Sua Regia Majestas pollicetur itidem Magnifico Libero Baroni de Gartenberg et cautionem praestat de nulla alia Officina Monetae Cupreae hocce in Regno aperienda aut

sr. od talara ażyo, gdyż Schweigert pieniędzy w srebrze przyjąć nie chciał tylko w złocie, a takowe wyżej nad kurs polskich pieniędzy stało. D. 24 marca 1768 wypłacono resztę należności 11,022 złp. 26 gr. Staroście Leżajskiemu.

Jak to wyżej było wzmiankowane, Gartenberg nabył kontrakt od Barucha. Mając ten dokument w ręku pozostawił współzawodnikom wolne pole do ubiegania się o admnistracyą, a obrawszy sobie Kraków jako najdogodniejsze miejsce na mennicę, na co komisya menniczna się zgadza, zabiera się do dzieła. Miedź chciano najpierw sprowadzać z Gdańska i dlatego też początkowo był projekt bicia miedzi w Elblągu, lecz widać że było to dogodniej Gartenbergowi, gdyż Elbląg został zaniechany. Miedź sprowadzał Gartenberg z Wiednia, później zaś także z Gdańska, a przeważnie z Węgier. „Ponieważ miedź najlepiej z Wiednia sprowadzać, w Warszawie wybić tylko gotową miedź, aby uniknąć kosztów przesyłki". (Rozp. kom. men).

Z Moskwy sprowadzono tylko, jak to już wyżej wzmiankowano, 25,000 funtów miedzi zamówionej przez Barucha. Dnia 18 marca rada ekonomiczna na żądanie komisyi menniczej uwalnia takową od cła, a komisya skarbowa litewska pozwala przewieść przez Litwę. Wreszcie komisya skarbowa ostrzega dnia 24 września, iż tylko 25,000 funtów miedzi Barucha wolno bez cła przy-

---

iustituenda, quamdiu Quantitas Summae Sex Millionum Quaternionum Argenteorum cusa non fuerit; qvae Cautio quoque si Magnificus Liber Baro vita decederet, ad ejus haeredes et Socios extendi debet. Ad haec Sacra Sua Regia Majestas declarat, nec a se, nec a quoquam alio, tametsi praefato Libero Baroni de Gartenberg per probam rei suae administrationem, aut per media aliqva faciliora quoddam contigerit emolumentum, ullam inde molestiam ei factum iri; quin imo, quantum lucratus fuerit, id Sacram Suam Regiam Majestatem, tanqvam compensationem usurae, de Summis Capitalibus in hoc opus impensis, qualis ei hoc contractu praestatur modicae, et tanquam premium bene meritum pro suo hac in re ardua et in bonum Sacrae Suae Regiae Majestatis totiusque Rei publicae, adhibito Zelo et labore, considerare, et ipsi integrum servatum velle.

§. 23.

Quemadmodum igitur Magnificus Liber Baro de Gartenberg, omnes praemissos Articulos Contractus hujus, quam exactissime et pro virili sua adimptere tenetur. Ita et Sacra Sua Regia Majestas fidem suam interponit pollicendo, Se omnibus pro Sua parte Promissis staturam, nec permissuram, ut in aliqua minima re Punctis hocce Consensu Suo expressis derogetur; prout etiam Operarios omnes tam indigenas quam exteros, qui ad Officinam Monetariam pertinent de Protectione Sua certos esse jubet.

Quem quidem Contractum Nos Rei Monetariae. Comissarii, a Sacra Regia Majestaste constituti, ex directo et expresso Sacrae Suae Regiae Majestatis Mandato subscribimus Datum Varsaviae, die Tertia Mensis Januarii Anno Domini Millesimo Septingentesimo, Sexagesimo Sexto.

(Podpisy) Andreas Zamoyski Supremus Regni, Cancellarius Comissarius Rei Monetariae S. R. M. Praeses.

Michael Princeps Czartoryski Supr. M. D. Lith. Cancellarius Rei Monetariae S. R. Msis. Comisarius mp.

Ant. Przeździecki pm. Cancellarius M. D. Llt. Rei monetaria S. R. Mst. Comissarius.

Augustus Moszyński Dapifer Regni Rei Monetariae S. R. Majestatis Comissarius.

Joannes Borch Palatinus Gralis Ducatus Livon qua Commissarius S. R. Majtis ad rem Monetariam.

Alexander Unruk qua Commissarius S. R. Majtis ad rem monetariam.

G. H. Harnack Regens Cancell. Comm. S. R. Mt. Monetae mpp. (pieczęć).

Huncce paginis antecedentibus conscriptum Contractum, ab Illustrissima Commissione Suae Regiae Majestatis Monetaria, in rem Cudendae Monetae minutioris Cuprae mihi concessum, ac a Sacra Sua Regia Majestate confirmatum, et Manu Regia subscriptum, delita devotione acceptando omnibus Conditionibus Punctis et Clausulis, in hocce Contractu me scio et volente conceptis, teneri me profiteor; in cujus rei fidem sigillo meo gentilitio apposito Contractum eundem praesentem propria Manu subscripsi Datum

wieść, za wszelką inną miedź sprowadzoną do mennicy należne cło ma się opłacać, a za okazaniem kwitu kasa skarbowa zapłacone cło zwróci.

Narzędzia mennicze użyte do bicia miedzianej monety pochodziły po największej części z dawnej mennicy krakowskiej. Stuletnią rdzą okryte spoczywały dotychczas bezczynnie w skarbcu. Dnia 24 lipca pozwala komisya skarbowa takowe wziąść do mennicy, lecz nie wie gdzie się znajdują. Nakazuje, aby takowe odszukano. Dnia 14 sierpnia dowiaduje się, że są złożone w skarbcu, lecz bez pozwolenia Rzpltej nie można ich zabrać. Dnia 3 września narzędzia ze skarbca zabrane i cokolwiek później Gartenbergowi do użytku wydane.

Dnia 5 sierpnia 1765 r. Gartenberg jest już w Krakowie i pisze do Moszyńskiego prosząc, aby kazano oddać w jego posiadanie potrzebny lokal na mennicę na Zamku, zarazem żąda kontraktu na dalsze wybicie $1^1/_2$ miliona złp. miedzi. Dnia 12 września posyła królowi próby trojaków, z których król był zupełnie zadowolniony. Takowych w tym roku tylko bardzo małą ilość na okaz wybito. W październiku mennica swą czynność rozpoczyna wybijając grosze, a w r. 1766 także trojaki z gotowych blaszek, nie zaś jak Zagórski podaje, przytaczając na dowód dokument, półgrosze i szelągi. Dokument taki istnieje, lecz nigdy nie był i nie mógł być wykonany, gdyż do Krakowa dostarczano gotowe blaszki tylko na trojaki i grosze, które z miedzi Węgierskiej lub też kupowanej we Wiedniu, w królewskiej hamerni Dróżbaki na Spiżu, administrowanej przez Jabłonowskiego, później zaś w starostwie Zips w hamerni przez Gartenberga dzierżawionej, były wyrabiane, dopóki tejże konfederaci pod dowództwem marszałka Bierzyńskiego nie zniszczyli, za co Gartenberg od króla 36,000 złp. wynagrodzenia się upominał.

Jeszcze przed otwarciem mennicy krakowskiej w maju, mianował król inspektorem tejże pułkownika Konstantego Jabłonowskiego, „który miał nadzorować aby moneta według przepisu i umowy była bita“ na co tenże d. 26 czerwca patent odbiera. Jabłonowski zażądał wkrótce po otwarciu mennicy pisarza do pomocy, wskutek czego wysłano do Krakowa d. 11 wrześ. na tę posadę Krystiana Mehliga naznaczając mu 72 dukaty rocznej pensyi. Mehlig składa przysięgę wobec Jabłonowskiego. Sztycharzami byli dwaj bracia Ludewig, mincmajstra i werkmajstra nie było, zastępuje ich Jabłonowski, jak o tem w swej prośbie do króla z d. 6 czerwca 1787 o podwyższenie pensyi

---

Varsoviae die Tertia Mensis Januarii Anno. Domini Millesimo. Septingentesimo. Sexagesimo Sexto.

(L. S). Petrus Nicol. Baro de Gartenberg.

6) 8 września 1765. Jnstrukcya J. Pana Czempnińskiego kontrolora i Dozorcy Mennicy.

1. Powinien bydź zawsze przytomny w Mennicy Jego król. Mości przy topieniu y wylewaniu Metallów i takowe Metalle wiele ich in Quantitate et Qualitate będzie w Reyestr porządnie zapisywać.

2. Regestr takowy oprócz Probierskiego na każdey kadencyi komisyi z raportem wiele i jakowey Monety wybito, produkować powinien.

3. Praktyk żadnych z Urzędnikami y ludźmi Menniczemi na szkodę Rzeczyptej czynić nie ma.

4. W czemby widział defekt lub szkodliwą dla Rzeczypospolitej inkonweniencyę w biciu Monety donieść powinien, nie uwodząc się faworem ani darem etiam ab ultro offerentibus.

5. Wybitey monety w Mennicy y z tamtąd wychodzącey wielość y jakowość die ad die w regestr wpisywać ma.

wspomina. Plenipotentem Gartenberga w Krakowie i Warszawie był Krystyan Emanuel Burger. Jabłonowski i Mehlig pobierają pensyę od króla, wszystkich innych urzędników i robotników menniczych opłaca przedsiębiorca.

Komisya skarbowa ze swej strony mianuje dnia 6 listopada dla dozoru bicia dobrej monety probierza Ferdynanda Hendla, naznaczając mu 720 złp. rocznej pensyi, który na własne żądanie już od 1 marca 1766 r. ze służby uwolniony zostaje. Ponieważ przy biciu miedzi probierz nie był koniecznie potrzebny, przyjmuje komisya skarbowa na jego miejsce dozorcę alias intendenta Sołdadyniego, mieszczanina i rajcę krakowskiego i nakazuje takowemu wraz z subalternem złożyć przysięgę w grodzie krakowskim. Sołdadyni otrzymuje kontrakt dnia 15 lutego 1766 roku. Pensyi rocznej ma pobierać wraz z subalternem 3,000 złp.

Dnia 17 sierpnia raportuje Jabłonowski, iż mennica jest w czynności i z funta miedzi wagi kol. wybija 119—120 groszy, dotychczas w bardzo małych partyach. Dnia 11 września zatwierdzono rysunek pieczęci mennicy krakowskiej, lecz jak ona wyglądała inne poszukiwania może wykażą.

Dnia 9 października zgadza się komisya skarbowa na przyspieszenie bicia miedzi. Z funta kolońskiego miedzi ma się 120 groszy wybijać. Dnia 12 listopada ostrzega, aby bez poprzedniego obwieszczenia przez komisyę skarbową nowe pieniądze z mennicy nie były wydawane, zarazem zwraca uwagę komisyi menniczej, iż grosze nie równej wagi, wbrew rozporządzeniu z dnia 5 marca, z mennicy wychodzą i żąda, aby podług dyspozycyi z dnia 9 października 120 gr. z funta kol. wybijano. Dnia 5 listopada Hendel donosi komisyi menniczej, że grosze krakowskie nie mają przepisanej wagi, zdarzają się także za ciężkie. Chociaż to rzecz nie zbyt wielkiej wagi, komisya mennicza nakaznje na to zwracać baczną uwagę i za lekkie blaszki odrzucać. Trojaki pozwala się z mennicy wypuszczać od 40 do 42 sztuk na funt.

Gdy Gartenberg na mocy kontraktu Barucha w mennicy krakowskiej się usadowił, a w Warszawie niebezpiecznych współzawodników się pozbył, być zaś może, iż sam najwięcej do ich usunięcia się przyczynił, ponawięzywał stosunki z osobami wpływowemi, a nawet do wielkiej zażyłości z niektóremi doprowadził, jak to widzimy z listów Moszyńskiego, który Gartenberga „Mon cher ami“, i Unruga, który go „Mon cher Gartenberg“ tytułuje. Tak się ufundowawszy począł na nowo czynić starania o kontrakt na mennicę.

---

6. Uważać obowiązany, aby Monety według ustanowionej próby przez komisyę y uznania przez probierza w dobrym gatunku bite były.

7. Cokolwiek mu od komisyi zlecone będzie wiernie wykonać ma, od nikogo nie dependując.

Który to JPan Czempiński przysięgę na zachowanie tych punktów y wierność urzędu swego wykonał.

7) (Cod. dipl. T. I. fol. 219). Tractatus foederis inter Ferdinandum Romanornm Hungariae ac Bohemiae Regem et Sigismundum Augustum Poloniae Regem 1549.

Quum deniq nostra Regnorumq ac Provinciarumq maximopere intersit, ut in Regnis et dominiis nostris bonam eandemq justum habeamus monetam, quam ob rem pro bono Communi cetrinq curabimus et efficiemus, ne illegitima prava vel reproba moneta in Regnis Provinciis-q nostris cudatur et recipiatur Quod si hac ex Parte quaestio inter nos inciderit, agemus, quantum opus fuerit cum Ordinibus Regnorum Provinciarumq Nostrum atq de eorum apensu commisarios nostros utriusq deputabimus, qui habita ratione Communium Regnorum Provinciarumq nostrarum eas tentent ineantq rationes, quibus *vel eadem bonitate et valorum, procet quevis vel velior vel deterior reperta fuerint justum semper praetium aestimatioq constituatur 1599.* (Cod Dipl. Tom I. Fol 251). Hic

Po dość długich układach król robi Gartenberga w grudniu entreprenerem mennicy miedzianej w Krakowie i administratorem mennicy srebrnej w Warszawie. Kontrakt na przedsiębiorstwo mennicy miedzianej dnia 3 stycznia 1766 r. podpisany został[5]). Dnia 9 stycznia wydaje kom. skarbowa uniwersał o otwarciu miedzianej mennicy w Krakowie.

W końcu r. 1765 i początku 1766 r. czynność w mennicy krakowskiej się ożywia. Dnia 12 marca donosi Jabłonowski, iż pojawiły się grosze nie bite w mennicy, fałszerza znaleziono i przytrzymano. Zaledwie lat trzy była czynną mennica w Krakowie, w r. 1768 rozpoczynają się rozruchy w kraju, konfederacya się wzmaga w okolicy Krakowa, komisya mennicza nakazuje d. 8 czerwca 1768 r. po wybiciu reszty w zapasie będących blaszek mennicę zamknąć. Tymczasem wpadają konfederaci na zamek krakowski, zabierają w mennicy znalezioną gotówkę 2300 złp. miedzi i wybijają sobie z reszty pozostałych blaszek 154,618 złp., na co kwit wystawia Czarnocki dowódca konfederatów. To były ostatnie monety wybite w mennicy krakowskiej, gdyż mennica stanowczo zamknięta została, a Gartenberg żąda od króla wynagrodzenia za zabrane pieniędze 156,947 złp. 20 gr., naco król z własnoręcznym podpisem oblig wydaje. W mennicy krakowskiej wybito groszy w październiku 576, w listopadzie 23,075, grudniu 77,740 złp. razem w roku 1765 groszy 101,391 złr. W roku 1766 trojaków 1,240,978, groszy 288,586. W roku 1767 od $^{1}/_{1}$—$^{1}/_{7}$ trojaków 519,167 groszy 433,198 zł. od $^{1}/_{7}$67 do zamknięcia mennicy w r. 1768 miedzi 2,593,253 zł. Wogóle wybito w mennicy krakowskiej za 5,176,573 zł. — Rachunki mennicy krakowskiej nakazano prowadzić wspólnie z mennicą warszawską, dlatego nie można było znaleść szczegółowych wykazów.

Przed rozpoczęciem opisu czynności mennicy warszawskiej należy nam objaśnić nieco przebieg starań o założenie tejże. Dnia 16 kwietnia 1765 król mianuje starostę Zeglniewskiego dyrektorem mennicy, dnia 26 czerwca dostaje patent Jabłoński na instygatora albo rewizora. Mincmaistrem zostaje Fryderyk Wilchelm Sylm,[3]) „aby maszyny i narzędzia w porządku trzymał“ Antoni Partenstein[4]) jeneralnym probierzem, Krystian Fryderyk Guttman pisarzem menniczym, Józef Dacmert burgrabią, „który ma także ludzi pilnować“.

D. 23 sierpnia komisya skarbowa mianuje Czempińskiego, od kilkunastu lat urzędującego w skarbie, na kontrolora albo intendanta menniczego, „dla dozoru bicia monety“ i takowemu dnia 9 września instrukcyą daje[6]). Dnia

---

articulus confirmatus est in Integro a Rudolpho II Imperatore et Sigismundo III Rege Poloniae.

(1613 Cod. Dipl. Tom I. Fol. 299). Idem Articulus de Verbo ad Verbum confirmatus a Mathia Imperatore et Sigismundo III Rege Poloniae.

(1637 Cod. Dip. Tom I. Fol. 306). Idem Articulus Confirmatus a Ferdinando II Imperatore et Vladislao IV rege Poloniae.

(1677 Cod. Dip. Tom I. Fol. 337). Idem Articulus confirmatus a Leopoldo Imperatore et Ioanne III rege Poloniae.

8) (Bibl. Czart.) (Fol. 740 Str. 163). Doniesienie prześw. kom. Skarbowej Rzpltj od komissyi JKr. M. Menniczey. Komyssya JK. Mci Menniczna, roztrząsnąwszy pilnie y pracowicie różne podane sobie in materia rei monetariae projekta y plany tudzież wynikające z nich pro publico commodo et incommodo bacznie rozważywszy, a pro norma operacyi swoich wziąwszy z jednej strony traktaty dawne między królem Polskim Zygmuntem I, a cesarzem Chrześciańskim zawarte, i przez następców ich na tron aż do czasów króla Jana IIIgo successive ponawiane, jako też prawa Rztej o Mennicy y Monecie confirmiter do tychże traktatów stanowione; z drugiej zaś proporcyę ceny między złotem a srebrem localitati kraju przyzwoitą, ultimarum resultatnm conferencyi swoich w niżej opisanych wyraża punktach.

12 września z polecenia komisyi skarbowej Grekowicz, kasyer prowincyi kujawskiej zawiera umowę z Jerzym Antonim Schroederem, probierzem w Gdańsku i daje temuż 200 dukatów zadatku. Kontrakt złożony do akt w Gdańsku. Schroeder składa przysięgę dnia 13 listopada jako probierz skarbowy. Instrukcyę otrzymuje dnia 7 stycznia 1766. Czas służby liczy się od 21 września 1765. Rocznej pensyi pobiera 550 dukatów i 400 złp. na mieszkanie i opał.

Wszyscy składają dnia 28 grudnia przysięgę. Nieco wcześniej, bo dnia 25 grudnia, odbiera Unruh z Żeglniewskim w obecności Gartenberga i mincmaistra przysięgę od wszystkich innych w mennicy zatrudnionych robotników.

Najważniejszą jednakowoż było rzeczą, od czasu reskryptu królewskiego o otwarciu mennicy, nabycie budynku na mennicę. Po odrzuceniu różnych projektów, nabyto dnia 3 lipca 1765 r. stary pałac od biskupa warmińskiego za 167,500 zł. i wydzierżawiono przytykający plac z ujeżdżalnią od biskupa kujawskiego za umówiony roczny czynsz 5950 złp. Płacono go do 1772 roku, w tym roku już ten czynsz w rachunek nie wstawiony, a zatem plac musiano nabyć na własność.

Narzędzia mennicze sprowadzono po największej części z Hamburga, lecz także ze Stolberga, gdzie takowe były do zbycia, wreszcie z Bydgoszczy, zkąd zabrano po dawnej mennicy zostające małej wartości narzędzia.

Srebro sprowadzano z Holandyi, około 1772 r. przebijano najwięcej rubli rossyjskich. Wykupywano wywołane z kursu i redukowane krajowe i obce pieniądze, czem trudnił się cały legion żydków, opatrzonych w paszporta. Ci robili lepszy interes aniżeli mennica, a nawet nadużywając swego półurzędowego charakteru, wywozili dobre krajowe pieniądze za granicę a przywozili podłe. Mając kredyt w mennicy dopuszczali się defraudacyi.

Pomimo tego komisya mennicza otaczała ich swą protekcyą niedopuszczając, aby publiczność mogła w małych partyach srebro na nową monetę w mennicy wymieniać. Wydaje bowiem dnia 26 czerwca rozporządzenie, aby tylko większe partye srebra wartości kilkunastu tysięcy w mennicy wymieniano. Z mniejszemi partyami prywatną publiczność do liwerantów odsyłano, którzy znów nie mniej jak sto grzywien na raz dostarczać byli obowiązani. Opłata od topienia srebra na 2 gr. sr., za próbę dla informacyi na 4 gr. sr., od grzywny była ustanowiona. W mennicy płacono za grzywnę srebra 1—2

---

1) Żeby bonitas intriuseca et extriuseca monety naszej ni w czym najlepszey teraz w sąsiedzkich państwach uie ustąpiła, mają bydź wszystkie niżej wyrażoue species srebrnej monety, nie tylko co do proby srebra y wagi, Imperialnym równe, ale też quoad individua specierum: (Sola effigie Principis et inscriptione unicata:) per omnia conformes mianowicie:

Talary mają bydź proby trzynastey, gramów sześć, których ad norman konwencyi Rzeszy Niemieckiey z Grzywny Kolońskiey feynu ma się wybić sztuk dziesięć.

Półtalarków teyże proby jak talary z grzywny kolońskiej feynu ma być wybito sztuk dwadzieścia.

Ćwiartki próby 10tej, ktorych z grzywny feynu ma być wybitych sztuk czterdzieście.

Species cztery-groszowkom Imperyi per omnia równe, ósmą część talara bitego wynoszące (które dla dystynkcyi od złotych polskich idealnych, et in utriusseco valore mniejszych siedmnastkami nazwać chcemy) mają bydź proby 8mej gramów 12, y takich siedmnastek z grzywny kolońskiej feynu ma się wybić sztuk 80.

Półsiedmnastki dwugroszówkom Imperialnym per omnia równe, mają bydź proby 7mej, których z grzywny kolońskiej feynu sztuk 160 wybije się.

próby inclusive 76 złp., 3—5 pr. 77 zł. 6—8 pr. 78 zł. 9—10 pr. 79 zł., 11—13 pr., 80 zł., 14—16 pr 81 zł. Dnia 3 lipca 1865 r. zmieniono cenę srebra 1—3 pr płacono 27 zł., 3—5 pr 77 zł., 5—8 pr., 78 zł., 8—10 pr., 79 zł., 11—13 pr. 80 zł., 13—16 pr 81 zł. Pomimo usilnego starania niedostatek srebra w mennicy zawsze czuć się dawał i rozkwit tejże tamował. Chcąc temu zaradzić, proponuje Żegllniewski, aby wolno było każdemu, kto tego zażąda, bić talary w mennicy, dozwalając dla zachęty bijącym umieszczać własne herby na tychże, lecz propozycya ta została odrzuconą.

Dnia 26 października komisya mennicza prosi króla, aby kazał zamknąć mennicę miejską w Gdańsku na tak długo, dopóki stopa mennicza ustanowioną nie będzie, gdyż Gdańsk zbyt podłą monetę wybija.

W r. 1765 wybito w mennicy warszawskiej groszy miedzianych za 15,759 złp.

Po otwarciu miedzianej mennicy w Krakowie, zabrano się z całą energią do urządzenia mennicy srebrnej. Tutaj było najważniejszą rzeczą ustanowienie stopy mennicznej, gdyż bez tego nie było możliwe zawarcie jakiego kolwiek układu z przedsiębiorcą. Długo toczyła się walka, napływały najrozmaitsze projekta i rady, wzywano kupców, bankierów, urzędników menniczych, aby swe zdanie w tym względzie objawili. Hr. Bolza, Schweigert proponują aby wybijano z marki kol. 84 złp., Gartenberg $84^1/_2$, Unruh 85, i znaczną ilość miedzi, za spełnienie umowy proponowanej przez Unruba przyjmuje gwarancyę Fleming podskarbi litewski, Moszyński 85 później $84^1/_2$ wartość dukata $17^1/_2$ złp. Jeden Borch popierany przez Mehliga i Partensteina proponuje 80 złp. i wartość dukata $16^3/_4$ zł., t. j. przyjęcie stopy konwencyjnej cesarsko-austryackiej „która nie tylko z nazwiska swego groszy srebrnych, ale z waloru wewnętrznego, tak się równa z monetą Zygmunta I., że tęż samę proporcyą ad ligam imperii mają teraźniejsze, jaką wtenczas w sobie zachowały Zygmuntowskie grosze“, powołując się na traktaty [7]) i zobowiązanie króla „aby pod dozorem et sub responsio komisyi skarbowej pieniądze dobre były bite“. Komisya skarbowa sprawę rozstrzyga przyjmując projekt Borcha, co też życzeniom króla dogadzało [8]). Decydującą jednakowoż w tym względzie była konieczność pozbycia się skutków traktatu Welawskiego z d. 19 września 1657 r., na mocy którego wolno było elektorom brandenburgskim bić tynfy i szóstaki pod polskim stemplem i pruskie pieniądze w równej wartości z polskimi miały w kraju kurs dozwolony. Z czego też umiano korzystać,

---

Ćwierćsiedmnastki groszakom Imperialnym per omnia równe mają bydź proby 5tej, granów 16, których z grzywny kolońskiej feynu ma się wybić stuk 320.

Każda ex supradictis speciebus propter fidem publicam ma mieć na sobie wyrażenie, wiele takich sztuk z Grzywny kolońskiej feynu wybito: Talary, y Połtalarki, Ćwiartki, Siedmnastki mają bydź z obrączką i co do sztuki akuratnie ważone; Półsiedmnastki zaś y ćwierćsiedmnastki bądą bez obrączek. A lubo y te będą co do sztuk nie mniey pilnie ważone, jednak defectus minuti primar partium co do wagi individui harum specierum, przykładem wszstkich najdoskonalszych mennic może tolerare, byle na grzywnie całej nie było notabilis jako o tym niżey.

We wszzstkich najdoskonalszych mennicach zapobiegają malitiosis adinventionibus, które in defrandationem Publici, praetextu erroris wśliznąć się mogłyby. Z tym jednak wszystkim indulgendo inevitatilibus imperfectionibus, do których uchronienia się zmysły ludzkie nie są wystarczającemi, admittitur wszędy in re monetaria remedium duplicis generis, jedno co do proby srebra, drugie co do wagi.

Ad costituendum certum titulum srebra w monecie trzeba najpierwej probować metal, gdy z tygla ma wychodzić y na ów czas powinien bydź metal nieco podlejszy proby w Talarach y Połtalarkach na pół grana in reliquis minoribus speciebus na granów dwa. Gdy potem po szrotowaniu metala na sztuki, każdej monecie proporcyonalne,

zalewając Polskę za czasów Augusta III 200 milionami podłej i fałszywej pod polskim stemplem bitej srebrnej monety, pospolicie bąkami, małemi główkami, wrocławkami, i berlinkami zwanej, jako też znaczną ilością miedzi. Biciem takowej zajmował się głównie żyd berliński Efraim, od którego nazwiska, fałszywe augustd'ory efraimitami zwano.

D. 20 grudnia ustanowiono stopę menniczą (Str. 99 Tab. I.,) która na sejmie w r. 1766 zatwierdzoną została. D. 22 grud. żąda komisya mennicza, aby komisya skarbowa zabroniła wywozu srebrnej monety, jako też obniżyła kurs obcej i dawnej polskiej monety do rzeczywistej wartości metalu, a wreszcie takową zupełnie z obiegu wywołała.

Dnia 23 grudnia 1765 król mianuje Gartenberga administratorem srebrnej mennicy w Warszawie. Bankier Tepper jako zastępca Schweigerta zostaje wezwany, aby srebro, ktore tenże zostawił, Gartenbergowi do mennicy wydał, a po wybiciu z tegoż nowej monety, Drost kasyer Gartenberga tą nową monetą należny dług Schweigertowi wypłaci.

Dyrektor Unruh dostaje również polecenie, aby według spisu wszelkie maszyny i narzędzia mennicze wydał i Gartenberga jako administratora do mennicy wprowadził. Kontrakt na administracyę mennicy srebrnej zostaje d. 3 stycznia 1766 podpisany [9])

1766. Dnia 7 Stycznia obwieszcza komisya skarbowa uniwersałem kurencyą nowej miedzianej monety i wywołanie z kursu zagranicznej miedzianej monety. Dnia 11 stycznia mianuje król Moszyńskiego i Unruha dyrektorami mennicy. Dnia 13 stycznia żąda komisya mennicza, aby Toruń i Elbląg przedłożyły swoje przywileje na bicie monety i na przyszłość nie ważyły się inaczej, jak podług nowej stopy menniczej bić pieniądze. Dnia 15 stycznia vicedyrektor Schulz, teraz konsyliarzem tytułowany, kontrolor Albani i kasyer Schraeger dla braku zajęcia wydaleni zostają. Dnia 22 stycznia Józef Potocki starosta leżajski składa przysięgę jako współkomisarz komisyi menniczej. Mincmajster Fr. Wilhelm Sylm, generalny probierz A. de Partenstein, medalier Jan Filip Holzhaeusser, burgrabia Jan Henryk Polentz otrzymują kontrakty i instrukcye. Medaliera de Buta już nie ma, co się z nim stało, nigdzie wzmianki żadnej nie znaleźliśmy; zdaje się że stemple trojaków krakowskich z r. 1765 i 6 przez de Buta były rznięte, lecz żadnego pewnego dowodu na to nie udało się nam odszukać. Plenipotentem Gartenberga był na on czas Krystyan Burger. Dnia 3 lutego Gartenberg zostaje zobowiązany, aby nie

---

te blaszki idą do bielenia, Weynsteyn trawiąc miedź in superficie tych blaszek, nie tylko pozór białości im daje, ale też probę srebra poprawuje, w większych gatunkach mniey, w mniejszych więcey, że każda species do przepisanej proby przyjść powinnaby. Że jednak tey poprawy gradum ad ultimam exactitudinem przywieść nie pobobna, przeto niedostatek na pół grana, proby vitiare nie powinien; y na tym zalega remedium co do proby srebra, w wszystkich krajach acceptabile.

Remedium co do wagi ztąd wynika, że choćby każda sztuka z osobna jak najpilniey ważona była, gdy ich więcej w kupie waży się, cokolwiek różnicy w wadze pokazać się może, przeto na Talarach i Połtalarach niedostatek jédney ćwierci na 100 sztuk; Na Ćwiartkach iednej trzeciny na sto sztuk, w siedmnastkach dwie ćwierci na sto sztuk, a w niższych dwu gatunkach jednej sztuki na sto tolerare należy. żeby ob has minutissimo defectus gotowej monety nie przetapiać, coby zaś hoc concessibile remedium przewyższać miało, to exnunc do tygla wrócić się powinno.

Z tego wszystkiego co do utroque remedio opisało się infertur, że Potissima pars massae monetalis powinna ile można najbliżej accedere ad praescriptum wyżej opisanego regulamentu, y że te remedia do przepisanych granic in aliquota parte monety cierpiane bydź mogą; owszem żeby te remedia pro viritamento prywatnym zyskom nie

inaczej jak na każde 8 zł. w srebrze 1 zł. w miedzi wybijał. Gdyby warunku tego nie dopełnił będzie płacił za każdą niedobitą grzywnę srebra 4 zł. kary. Za rafinowanie srebra brał Gartenberg 4 złp. od grzywny, później tylko 3 złp.

Dnia 10 lutego komisya skarbowa ogłasza uniwersałem, iż od dnia dzisiejszego wychodzić będą z mennicy nowe pieniądze. Talary proby 13 i granów 6 ad mentem legis et ligam imperii, 1 dukat równa się 2 Tal. i 3 gr. sr. Obce i dawne monety wywołuje się z kursu z dniem 1 września b. r. Monety polskie dotychczas z kursu nie wywołane, będą jeszcze jakiś czas w obiegu, srebra i monet srebrnych za granicę wywozić nie wolno. Dawna moneta wymienia się w mennicy na nową lub też na dukaty. Ustanawia się liwerantów w Krakowie, Poznaniu, Lwowie i Brodach dla zamiany dawnej na nową monetę. Dnia 16 lutego Schroeder, probierz skarbowy składa pierwszy raport wybitej srebrnej monety za miesiąc styczeń. Dnia 22 lutego żąda komisya skarbowa dla Schroedera osobnego laboratorium.

Bicie monety tak srebrnej, jako też miedzianej było z początku bardzo energicznie prowadzone, gdyż 3 marca żąda już Gartenberg 180,000 dukatów w zamian za srebrną monetę, aby Schweigertowi, który się wzbrania srebro przyjąć, dług wypłacić. Dnia 13 marca komisya skarbowa odbiera doniesienie od superintendenta ziemi kujawskiej, iż w Grudziondzu i Błaszkach pojawiły się fałszywe dukaty. Dwadzieścia sztuk na okaz przysłano, fałszerzów żydów Jakóba i Szymona Herszów, Józefa i Zacharyasza Abrachamków złotników z Błaszek pojmano i wraz z instrumentami do Warszawy odstawiono. Dnia 17 marca żąda Gartenberg pasportu na 22 barył nowych pieniędzy wysłanych do Gdańska, d. 29 kwietnia na 8 barył zawierarających nową monetę wartości 10,000 dukatów. W kraju niezbyt przychylnie nowe pieniądze przyjęto. Aby tę niechęć przełamać próbowano rozmaitych środków, lecz wszystko okazało się bezkutecznem, przyzwyczajenia do tynfów i szóstaków nie można było długo wykorzenić. Gartenberg tą obojętnością publiczności zniechęcony, proponuje zaniechanie bicia nowej monety, gdyż takowa w kraju żadnego kursu niema. Wybił do tego czasu 700,000 tal. z tej sumy dano Schweigertowi na konto długu, 300,000 tal. który takowe tylko z dopłatą 12,000 tal. jako ażyo, zamiast złota przyjąć zechciał, reszta leży bezużytecznie. Przez cztery miesiące od otwarcia mennicy stracił 31,272 tal. 11$^1/_2$ sr. gr. co rachunkami udowodnić się obowięzuję. Jeżeli dalej w tych warunkach będzie zmuszony bić monetę, nie-

służyły, waruje się żeby wszystkie jakiekolwiek bydź mogą, ex ceteroque remedio pożytki, osobliwie w rachunkach przez officyalistow menniczych, królowi Imć. podane były.

2) Wiele zalega na tym Rzptej, aby ta dobra bo z najlepszą we wszystkim porownana moneta: (jakiej od wieków nie miała:) ad commercium internum facilitandum w kraju na zawsze zachowaną była; do tego niedostatek srebrnego kruszcu w Polszcze odległość od tych krajów, z których srebro do Polski przybywać mogłoby, a zatem trudność y koszt dla sprowadzenia jego; sąsiedztwo nasze z Tureckim Państwem, w którym srebro popłaca, są w kupie motiva plus quam sufficientia, ażeby srebro u nas nieco drożej niż w Niemczech względem złota szacowane było. Przeto tę za najprzyzwoitszą locatitate kraju ewaluacyą Czerwonego złotego uznajemy, aby Czerwony złoty hollenderski tak przy odbieraniu publicznych podatków, jako też przy płaceniu stipendiorum militarium był szacowany na siedmnastek szesnaście y $^3/_8$ siedmnastki; albo co jest iednym, dwa talary bite y trzy cwierci siedmnastki.

Proporcya taka między złotem y srebrem ubezpieczy na zawsze krajową monetę od wykupienia za złoto. Porównanie zaś Talara Polskiego z Imperyalnym, a zatym zbliżenie ceny jego do ceny Talara Hollenderskiego ułatwi dla kraju commercium extercium, że Czerwony złoty do należytey z Talarem hollenderskim Ewaluacyi przywiodłszy, z równą łatwością Złoto y Talary według potrzeby każdego mieć będziemy, Złoto taniej niż dotąd brać, Talary mieczewe, krzyżowe y bankowe, choć od naszych lepsze w ró-

zawodnie nieuniknione bankructwo go czeka. Radzi zatem aby bić tynfy i szóstaki w czem go Mehlig popiera i próby takowych przedkłada (Rys. Zagórski 732,745). Jeżeliby zaś ta propozycya nie miała być przyjętą żąda, 1) Aby redukcya wszystkich podłych monet niezwłocznie była ogłoszona, 2) aby złota, ile będzie potrzeba, stósownie do zobowiązania skarb dostarczał, 3) aby nowa moneta miała w Gdańsku kurs wyrobiony. Wreszcie prosi króla o wynagrodzenie poniesionych strat, jako też o zapewnienie odszkodowania na przyszłość, jeżeli dla braku srebra nie będzie mógł 100,000 tal. tygodniowo wybijać, oceniając stratę na 15 tal. za każde niedobite 1000 tal. Gdyby król i tej drugiej propozycyi przyjąć nie chciał, grozi zerwaniem kontraktu. Król przyrzeka stratę wynagrodzić i pomimo wielkiej niechęci, iż przedsiewziętego dzieła, zaprowadzenia w kraju dobrej monety, zaniechać musi, dla dobra kraju zgadza się na bicie tynfów i szóstaków, lecz ostateczną decyzyą w tym względzie pozostawia komisyi menniczej. Jednakowoż na wniosek Borcha komisya odrzuca ten projekt, twierdząc, że nowa zmiana pieniędzy, nowe straty spowoduje i kraj w jeszcze większe zamieszanie popadnie. Natomiast d. 24 maja postanawia wnieść podanie do sejmu o wynagrodzenie królowi poniesionych strat. Do tego jednakowoż nie przyszło, gdyż w sejmie utworzyła się silna opozycya, na której czele stanął biskup krakowski, twierdząc iż nie wierzy w straty, gdyż dla tego dawniej oddawano królom jus cudendae, aby z tego dochód mieli. Za czasów Jana Kazimiemierza mennica również dochód przynosiła (nic dziwnego, gdyż bito podłą monetę) zresztą są to niezawodnie skutki złej administracyi.

Dnia 4 czerwca komisya skarbowa wydaje uniwersał porównywujący monetę zagraniczną w Polsce kursującą z teraźniejszą bitą w mennicy królewskiej; ustanowiający wartość tynfów z literą T na 28 gr. miedz., Wrocławek na 10 gr., Berlinek, bąków na $7\frac{1}{2}$ gr.; zawiadamiający publiczność o otwarciu kantorów wymiany starych na nowe pieniądze w Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Lublinie, Kamieńcu, Zamościu, Dubnie, Brodach i Puławach. Ustanowieniem wyżej wzmiankowanych kantorów zajmowała się komisya mennicza. W Warszawie przedkłada projekt założenia takiego kantoru Adam Christian Kümmel*) żądając za to 2 procenta zysku, natomiast obowiązywał się dostarczać bezpłatnie miedź i srebro do mennicy. W Poznaniu ma mieć taki kantor Zygmunt Fryderyk Goebel. Chcąc zaradzić

---

wney z naszemi kurrencyi przyjmować, do Turek zaś z znaczną korzyścią wydawać będziemy. Ubezpieczywszy krajową monetę od wykupienia za granicę, y otworzywszy przystęp samym tylko Talarom bitym hollenderskim, zabieży się w czas przyszły tym wszystkim utratom, jakie kray w ostatnich latach poniósł przez wprowadzenie drobney złey monety, do której wprowadzenia pokazał drogę niedostatek własney ad commercium internum potrzebney monety. Do innych pożytków z tego postanowienia wypływających ten jeszcze accedit, że przez małe poniżenie ceny złota y powiększenie species srebrney monety tak publiczne jako y publiczne dochody znacznie pomnożą się.

3) Według wyż wyrażonej planty siedmnastka groszy 30 ad proportionem nowo bitej miedzianej monety zawierać w sobie miałaby. Lubo wzwyż wyrażone ułożenie monety naszym zdaniem byłoby najlepsze, jednak gdy essencyalną jest publiczna potrzeba, żeby nowa dobra moneta nie odwłocznie była bita, a do bicia wzwyż wyrażoney monety sposobności hic et nunc nic znajduje się, przeto przychylamy się do tej ewaluacyi żeby na czerwony złoty siedmnastek 1647 ośmin a na siedmnastkę 32 grosze rachowało się.

*) Kümmel autor broszury „Valvation-Fabellen aller Europeischen cursirenden Goldsorten-Gelder etc. Warschau“ miał bliższą styczność z mennicą, gdyż na żądanie komisyi menniczej układał często ewaluacyjne tabelki, za co też stosowne wynagrodzenie odbierał.

niedostatkowi srebra w mennicy, komisya skarbowa litewska żąda dnia 7 czerwca, aby było wolno każdemu jakąkolwiek ilość starych pieniędzy lub srebra w mennicy wymieniać na nowe pieniądze, nie jak do tychczas tylko liwerantom znaczniejsze partye, gdyż tylko żydzi przez to zyski mają, a publiczność będąc wyzyskiwaną przez liwerantow, niechętnie stare na nowe pieniądze zmienia. Wreszcie żąda też komisya, aby założono kantor wymiany w Wilnie. Dnia 7 czerwca żąda król sto nowo wybitych dukatów, i takowe otrzymuje. Do tego czasu nie wybito jednakowoż wiele więcej dukatów, sprzedawano je w mennicy tylko na okaz i w niewielu egzemplarzach „jako medale," gdyż komisya mennicza nakazuje, aby więcej czerwonych złotych z mennicy nie wypuszczano, dopóki kurs ich uniwersałem ogłoszony nie będzie. Z grzywny wagi kolońskiej czystego złota wybijano $67^{67}/_{71}$ sztuk, czyli dukat jeden ważył 23 karaty 7 granów fein. Były jeszcze czerwone złote, wybite innym stemplem dawniej projektowanym, lecz tak pierwsze jak i drugie królowi się nie podobały, dlatego też więcej ich nie bito.

Dnia 21 czerwca Stanisław Bieliński starosta garwoliński przysięga jako komisarz menniczy, a 27 czerwca mianuje król konsyliarza Tollimita kalkulatorem do kontroli rachunków menniczych.

Dnia 11 lipca komisya skarbowa nakazała wszystkie próby tyglowe jako też stock-próby brane z król. mennicy od 1 stycznia przez skarbowego probierza Schröedera złożyć w skrzyni na to umyślnie sporządzonej na trzy klucze zamykalnej, Jeden klucz posiadać będzie komisya skarbowa, drugi Schöeder a trzeci Czempiński. Dnia 13 lipca za zużyte srebro na te próby w ilości 1 grzywny 9 łutów 4 grany skarb płaci mennicy 1063 gr. sr. nowych za kwitem król. probierza.

Jeszcze dnia 3 maja wydał król rozporządzenie, aby mennica wymieniała złe i z kursu wycofane pieniądze, wojsku jako żołd wypłacane, bez jakiejkolwiek redukcyi. Stratę z powodu tego poniesioną mennicy zwróci skarb stosownie do przedłożonego rachunku. Stosując się do tego rozporządzenia wymieniła mennica dnia 27 maja 70,949 zł. 1 gr. $1^1/_2$ srebra złej monety, z czego po przetopieniu uzyskano 51,354 zł. 26 gr. $1^1/_2$ sr., a zatem skarb musiał zwrócić mennicy 19,594 zł. Dnia 30 sierpnia rozporządzenie to cofniętem zostało, gdyż żołd już tylko nowymi pieniędzmi wypłacano.

Dnia 28 listopada komisya skarbowa wydaje uniwersał, w którym oznaczona jest wartość wszelkich obcych monet w nowej polskiej monecie.

Gdy JKM Pan nasz miłościwy z oycowskiego pieczołowania około dobra pospolitego wszelkie projekta bicie szkodliwych publico billonów doradzające, łaskawie odrzucić raczył, dla ufacylitowania w kraju interni commeracij, za rzecz potrzebną uznajemy, aby dla wygody tak koronnych prowincyi iako y W.X. Lit. wybicie in spatio dwóch lat czterech milionów Złotych w monecie miedzianey nastąpić mogło, a przytym dawnych szelągów, a dopiero wszelkiej miedzianey potrzebney monety Cursus przez uniwersał był zabroniony. Działo się w Warszawie d. 10 Grudnia roku pańskiego 1765.

9) Quoniam Serenissimus Rex Poloniarum Magnus Dux Lithuaniae etc. etc. etc. in commodum totius Regni Poloniae, plurimis iam abhinc annis, variis Monetarum Speciebus, exiguum valorem habent bus, inundati, bonam Monetam pro usu Regni. Magni Ducatus Lithuaniae, ac reliquarum annexarum Provinciarum cudi, adeoque Jure Suo cudendae Monetae, Sacrae Suae Regiae Majestati per Constitutionem expressam restituto, sub inspectione et responsione Illustrissimarum Commissionum Thesauri utriusque Gentis, uti constituit. Hanc ob causam Suac Sacra Majestas, extructis aedificiis ad Monetam cudendam necessariis, comparatisque Machinis, aliisque Instrumentis, ad tale Opus requisitis, conductisque deniq hominibus ad rem monetariam idoneis, tum praevio exacto diversarum Propositionum et Idearum examine a Commisione Rei monetariae Regia autoritate instituta, peracto

Dnia 12 grudnia proponuje Gartenberg bicie monety w Toruniu, król ma opłacać mincarza i probierza, resztę kosztów Gartenberg będzie ponosił, za co obowiązuje się płacić jeden procent regalii.

Dnia 13 grudnia sekretarz miasta Torunia układa się o warunki. Żąda aby bito monetę na dawną stopę, komisya się na to nie zgadza i od projektu odstępuje, pozwala tylko miastu na bicie monety pod miejskim stemplem podług nowej polskiej stopy. Gartenberg zaś żąda, jeżeliby Toruń miał bić monetę podłą na stopę pruską, aby jemu za szkodę jaką ztąd poniesie, płacił indemnizacyi 5 zł., od wybitej monety wartości dukata.

D. 23 Grudnia nakazuje komisya skarbowa, aby probierz skarbowy różne ze skarbu do przebicia dawane wywołane monety tak topił, iżby miały próbę 5 łutów, 10 granów, a takie, z których tej próby osiągnąć nie można, 3 łuty 10 do 11 granów.

W tymże czasie żąda Gartenberg wynagrodzenia straty, jaką poniósł na kursie przy wypłacie długu zaciągniętego przez mennicę u hr Moszyńskiego i starosty Leżajskiego. Wreszcie podaje projekt na umożenie strat poniesionych przez króla na mennicy. Chce stratę pokryć, jeżeli w zamian będzie na sejmie wyrobione pozwolenie dla niego na wybicie 6 milionów złr. miedzi.

W roku 1766 wybito dukatów sztuk 7982 wartości 133698 zł. 15 gr., tal. 620944 zł., $^1/_2$ *tal.*, — 2 zł. 3,483, 694 zł., *1 zł.* 4,138, 875, $^1/_2$ zł., 4212,383 zł., 15 gr., *Sr. gr.* 228,699 złr., *trojaków — groszy — półgr.*, 10,686 zł., 2 gr., *szel.* 44 zł.

1767. Dnia 15 lutego żali się Gartenberg, że ks. August Sułkowski założył w swym majątku rafineryą srebra, co sprzeciwia się warunkom jego kontraktu. W tymże dniu składa przysięgę Gottlieb Frank, jako rachmistrz miedzianej monety w mennicy warszawskiej.

Dnia 20 lutego komisya skarbowa wydaje polecenie kontrolerowi, aby się umówił z dyrektorem mennicy król. o wybicie 6,000 ciężarków dukatowych, na których mają być umieszczone z jednej strony herb Rzpltj, z drugiej napis: 1 dukat.

Dnia 12 maja komisya skarbowa wzywa komisyą menniczą, aby przyśpieszyła bicie szelągów. Rachmistrz Frank umiera i na jego miejsce dnia 27 maja Henryk Adolf Berisch mianowany. Dnia 30 maja kom. skarbowa nakazuje, aby wybite 6,000 ciężarków dukatowych wraz ze stemplami zni-

---

et a Commissione Illustrissimae Reipublicae Thesauri Regni probato, praesentime Monetam Argenteam in Officinae, hic Varsoviae proprio suo aure in usum Rei Monetariae ad aptule cudi jussit; eumq in finem, sequentem immutabilem, pro omnibus Regni Hujus Provinciis Normam, seu quod vulgo dicunt, Pedem Monetalem statuit.

§. 1.

Coloniensis Marca argenti puri, divisa in 80 partes, aequantes quatuor Grossos Argenteos 320 Grossos Argenteos praebebit; eademque Proportio servabitur in omnibus Speciebus novae Monetae Argenteae et quidem.

a) Taleri in Specie dicti ex argento Tituli 13 gran 6 confecti erunt, ac $8^1/_3$ Marcam Argenti Crudi, 10 vero Marcam Argenti puri sistent.

b) Semitaleri seu Nummi sedecim Grossorum Argenteorum erunt pariter Tituli 13 gran 6 eorumque $16^2/_3$ facient Marcam Argenti Crudi. 20 Marcam Argenti puri.

c) Nummi octo Grossorum Argenteorum Tituli 10 numerabuntur 25 in Marcam Argenti Crudi, et 40 cui Marcam Argenti puri.

d) Nummi Quadruplicium Grossorum argenteorum seu quaterniones argentei, erunt Titulo 8 gran 12 eorumque $43^1/_3$ Argenti Crudi, 80 vero Marcam Argenti puri aequiparabunt.

e) Grossi Argentei duplices Tituli 7. facient 70 Marcam Argenti Crudi, 160 Marzam Argenti puri.

szczono, ponieważ waga ich nie jest dokładna i są cokolwiek za ciężkie. Zaczem błąd ten spostrzeżono, wydano już z mennicy 18 sztuk takowych, jak to mincmajster do tłumaczenia wezwany dnia 27 maja zeznaje.

Dnia 14 lipca Gartenberg składa dowód że na cle, wbrew przepisom, każą płacić za dukata po 18$^1/_2$ zł. Dnia 14 lipca komisya skarbowa przychodzi do mennicy na rewizyę, każe w obecności swej robić próby z pieniędzy. Wszystko znaleziono w dobrym porządku. Dnia 7 sierpnia odbiera Gartenberg 15,130 zł. 4 gr., które wydał na sprowadzenie i ustawienie maszyn. Za sześć maszyn zapłacono w Hamburgu 1800 tal.

Dnia 28 sierpnia komisya skarbowa uniwersałem zakazuje wywozić srebrną monetę i wywołuje z kursu Wrocławki i Berlinki, a dnia 9 września nakazuje wydrukować w gazetach ostrzeżenie względem złych monet.

Dnia 15 września przytrzymano w Pinczowie dwóch żydów fałszerzów monet i do Warszawy przyprowadzono.

Dnia 30 września probierz Unger pomocnik Schrödera już nie żyje, a na jego miejsce przyjmuje komisya skarbowa aplikanta Jacka Horszkowskiego, który ma się dopiero probierstwa wyuczuć, z pensyą roczną 2000 zł., i przysięgę od takowego odbiera. Horszkowski otrzymuje dnia 6 listopada kontrakt i instrukcyą w pięciu punktach.

Dnia 13 listopada wydaje komisya mennicza rozporządzenie, aby płacono za srebro kupowane w kraju 1 zł., za markę więcej jak dotychczas, gdyż mennica dla braku srebra stoi bezczynnie. Gartenberg zaś proponuje, że sprowadzi dostateczną ilość srebra z Holandyi, jeżeli będzie mógł wybić 6 milionów miedzi, aby zyskiem pokryć stratę poniesioną na srebrze. Klosman burmistrz Torunia przedkłada memoryał, że Polska powinna na taką stopę bić monetę, jaką posiada państwo, z którem kraj ma najwięcej stosunków handlowych. Miał na myśli Prusy. Memoryał skutku żadnego nie odniósł a Klosman dnia 14 grudnia zgadza się na bicie miejskiej monety podług stopy polskiej.

Dnia 19 Grudnia zezwala komisya na wchodzenie i wychodzenie polskich pieniędzy za granicę. W tymże dniu postanawia komisya mennicza, aby żydzi dostarczali do mennicy każdy po 4 łuty czystego srebra na rok, za co otrzymają po 20 zł. nową monetą.

W r. 1767 wybito: *dukatów* sztuk 2511 wartości 42059 zł. 7 gr. 1$^1/_2$ sz. *tal.* — $^1/_2$ *tal.* 7076 zł. *2 zł.* 414,766 zł, *zł.* 7,679,169 zł., $^1/_2$ *zł.* 3,554,859 zł.

---

f) Grossi tandem simplices argentei, Tituli 5 gran 16,117$^7/_9$ sistent Marcam Argenti Crudi 320 Marzam Argenti puri.

§. 2.

Circa Probam Patini (Tiegel Probe) nihil amplius pro Remedio adhibendo connnivere licebit ultra.

$^1/_2$ Grani in Massa Specierum majorum.

2 Grana pro Nummis Octo Grossorum et Quaternionum argenteorum.

2 Grana pro Grossis tum duplicibus quam Simplicibus Argenteiis cui defectui tamen operatione consueta medendum erit, adeo ut ne Proba Secundaria (Stock-Probe) majorem in Titulo argenti, quibus libet Speciebus destinato, defectum iudicet, ultra dimidium grani.

Quoad Pondus vero admittitur defectus quadrantis speciei in Centenis Speciebus Majoribus Trientis Speciei in Centenis Nummis Octo Grossorrm et Quaternionum argenteorum, et Speciei unius in Centenis Grossis tam duplicibus quam simplicibus argenteis; hac tamen cum praecustoditione, ut incrementum omne, quod mediante hocce remedio, post exactam inter se conbinationem Specierum leviorum cum ponderosioribus, elicitum fuerit, in commodum Sacrae Suae Regiae Majestatis computetur.

§. 3.

Sacra Sua Regia Majestas vero, quo Salutaris Sua Intentio respectu Rei Monetariae

15 gr., *sr. gr.* 619,906 zł. 22 gr. 1½ *trojaków — groszy* 854,236 zł. 29 gr. *półgr.* 110,671 zł. 9½ gr. *szel.* 111,281 zł. 14 gr.

1768. Dnia 11 lutego zwróciła kasa skarbowa za cło wzięte od sprowadzonej miedzi do mennicy 31,396 zł. 16 gr.

Dnia 9 marca żąda Gartenberg, aby kasy skarbowe przyjmowały przy płaceniu podatków $^1/_{10}$ należytości w miedzi. Dnia 10 marca żali się Gartenberg, iż pomimo wynagrodzenia przez króla 11,022 dukatów licząc 5 gr. sr. straty na dukacie, traci jeszcze na mennicy 50,000 tal.

Dnia 23 marca komisya skarbowa ustanawia na miejsce Czempińskiego kontrolerem mennicy Fryzego, a Horszkowskiemu podnosi pensyę do 3,000 zł. Fryze odbiera wagę do probierstwa, kupioną od Drosta za 36 dukatów.

Dnia 24 marca żąda komisya mennicza, aby w Kurlandyi bito monetę podług ligi polskiej i aby polska moneta tamże kurs miała. Pierwszy raz pojawiają się fałszywe złotówki bite podobno w Polsce.

Dnia 18 kwietnia komisya skarbowa ogłasza uniwersałem, iż summę wybicia pieniędzy podwyższono do 100 milonów srebra i nie więcej jak 12 milionów miedzi, i przesyła memoryał do komisyi menniczej, że wybito już 6 milionów miedzi a srebra dopiero 28 milionów, co się sprzeciwia warunkom kontraktu Gartenberga, dla tego zmuszoną jest zabronić dalszego bicia miedzi. Gartenberg tłomaczy się, że nie może bić srebra, gdyż go nie ma pod dostatkiem, i żali się iż nieustannie ponosi straty na mennicy. Do tych czas stacił już prawie cały swój majątek t. j. 250,000 tal.

Dnia 27 kwietnia nakazała komisya skarbowa wybić 6,000 nowych ciężarków dukatowych na miejsce zniszczonych.

Dnia 16 maja żąda Gartenberg, aby probierz Sylm był oddalony, a na jego miejsce przedstawia Justa Karola Schroedera, brata probierza skarbowego. Król zgadza się na to. Sylm zostaje dnia 13 czerwca oddalony, wybiwszy od dnia 30 grudnia 1765 do 13 czerwca 1768 r. 355,359 grzywien 5 łut. 1-go srebra i 306,092 funtów kol. miedzi, a na jego miejsce przyjęty Schroeder składa przysięgę jako generalny probierz.

---

eo facilius et celerius ad effectum perducatur, Magnifico Libero Baroni a Gartenberg. Aulae Saxonicae Consiliario intimo, nonnnulos Rei Monetariae partes exequendas commisit. Sacra Sua Regia Majestas nemne dicto Magnifico Libero Baroni a Gartenberg concedit et permittit omne Argentum cogendum, quantum ejus in toto Regno Poloniae acquirere poterit et quantum necesso erit ad perficiendam summam.

50700,000 Quaternionum Argenteorum, dico Quinquaginta Millionum, septingentorum Millium Quaternionum Argenteorum.

1,200,000 Quaternionum Argenteorum in Taleris et Semitaleris in specie dictis.

13,500,000 Quaternionum Argenteorum in Nummis Octo Grossorum argenteorum.

24,000.000 Quaternionum Argenteorum.

6,000,000 Quaternionum arganteorum in Nummis Grossorum Duplicum argenteorum.

6.000,000 Quaternionum in grossis argenteis.

Summa ut Supra.

Coemendum vero ipsi erit argentum subsequenti pretio, a Sacrae Suae Regiae Majestatis Rei Monetariae.

Commissione constituto.

a 1 Titulo	usq. ad	3	Tit:	9	Grana.	Quaternionibus			72.
a 3 Tit	gra.	10 „ 5	„	9	„	„	„		73.
a 5 „	„	10 „ 8	„	9	„	„	„		74.
a 8 „	„	10 „ 10	„	9	„	„	„		74½.
a 10 „	„	10 „ 13	„	9	„	„	„		75.
a 13 „	„	10 „ 16	Titulum	—	—	—			76.

ac, sive illud ipse emat, sive aliis quibuslibet hominibus. (impetrato pro ipsis commeatu) (Passeport) a Comunissime sua Regiae Majestatis Monetaria coemere mandet, eodem Suprastatuto pretio argentum iu Monetam impendere tenebitur.

Niezależnie od kontraktu Gartenberg robi królowi nową propozycyę. Obowiązuje się wybić trzy miliony złotych w miedzi dla Litwy, lub też 6 milionów zł. dla Korony, które nie mają być bite ani w Krakowie, ani w Warszawie, lecz dla łatwiejszego transportu miedzi, po drugiej stronie Wisły na warunkach dawnego kontraktu. Oprócz tego wypłaci królowi zaraz zaliczkę w ilości 600,000 zł. w miedzi, a na żądanie nawet 1 milion, licząc od tej zaliczki 6 procent. Te trzy miliony miedzi mają być wysłane na Litwę, lub gdziekolwiek król zechce. Kontrakt ten ma być spisany z ks. Augustem Sułkowskim przed N. Rokiem 1769 r. Za spełnienie kontraktu ręczy ks. Sułkowski, a w razie niedotrzymania tegoż płaci 100,000 zł. kary. Podając ten projekt kontraktu Gartenberg prosi króla w nagrodę byłych i przyszłych usług dla Rztej, o wyjednanie indygenatu na przyszłym sejmie i o poświadczenie, że większa część jego majątku znajduje się w Polsce. Umowa do skutku nie przyszła lecz Gartenberg indygenat otrzymał*) i 26 listopada już Sadogórskim nazywany, w którym to dniu podpisuje król obligi dla niego na 139,094 zł. od 1 września dłużne, na 156,946 zł. 20 gr. dnia 1 sierpnia przez konfederatów w mennicy krakowskiej zabrane, na 300,000 zł. wydane od W. Nocy 1767 do W. Nocy 1768 przy założeniu srebrnej mennicy w Warszawie.

Miasta pruskie oświadczają, iż wolą zupełnie mennice zamknąć, aniżeli narażając się na nieuniknione straty bić monetę na stopę polską.

Znów toczą się narady nad otwarciem mennicy w Grodnie, na razie postanowiono bić tylko monetę miedzianą. Gartenberg obowiązuje się nieupominać o wynagrodzenie w razie poniesionych strat przez niepokoje w kraju lub też wojną. Dla bezpieczeństwa mają się wybijać małe partye pieniędzy i miedź tylko małemi partyami w mennicy znajdować się powinna. Komisya skarbowa litewska ma ugodzić intendenta do dozorowania mennicy i innych ludzi przyjęć.

(Dalszy ciąg nast.) *M. Kurnatowski.*

Ignacy Zagórski w listach do J. Reichla.

(Dalszy ciąg).

XII.

20 listopada 1844.

Najczulsze składam JWP. dzięki za łaskawe udzielenie mi katalogu Jego inflantskich, kurlandzkich i polskich monet. Z radością przeglądałem go i przeglądam co wieczór, odkrywając w nim coraz nowe nie mające sobie równych rzadkości. Egzemplarz dla hr. Fran. Potockiego przeznaczony doręczyłem Mu onegdaj po powrocie z zagranicy. Ma za to piśmiennie podziękować JWP. Tegoroczne nadzwyczajne deszcze spłukały i wydały na jaw na górze Olbricku**) we wsi Pełczyska nieoceniony skarb brakteatów i denarów polskich z 13 wieku. Szczęściem wielkiem, że nie wpadły w tygiel żydowski, ale dostały się w ręce światłego człowieka w Krakowie Strzeleckiego, który jak mi donosi zajęty jest właśnie drukiem ich opisu i sztychem ich wizerunków. Po ukończeniu tego dzieła obiecał mi zbyć po je-

---

*) Vol. leg. 799.

**) Właściwie jestto wzgórek, zwany Olbrycht, przynajmniej tak go nazywa Stronczyński w dziele: „Pieniądze Piastów" (ob. str. 77 wydanie 1747 roku) Przyp. wydawcy

dnym egzemplarzu każdego stempla. Nim to nastąpi udało mi się z boku nabyć kilka sztuk, z których dwie mam honor do zbioru JWP. przesłać. U jednego z tutejszych Izraelitów, łączącego w sobie dziwne przymioty antykwaryusza, amatora i zapalonego zbieracza polskich monet, znalazłem 4 sztuki, które zdają mi się niedostawać do zbioru JWP. Mam honor dołączyć tu ich odciski. Lecz właściciel chce przynajmniej część ich waluty mieć w starych polskich pieniądzach, a szczeg. łakomy jest na półtalarki. Jeśliby się JWP. przydały, racz oznajmić co możesz za nie ofiarować.

Polecam się względom JWPana z wysokim poważaniem

zawsze służyć gotów.

P. S. Jeżelibyś JWP. miał zbywającą wyraźną kopijkę Władysława IV, uczyniłbyś mi wielką łaskę przez jej odstąpienie.

XIII.

5 stycznia.

List JWP. na ręce P. Tys pisany miałem honor otrzymać. Za udzielenie mi łaskawe kopijki Władysława IV najczulsze składam dzięki. Będzie ona pamiątką wysokich dla mnie względów JWP. Czemuż nie mogę odwdzięczyć się choć małą przysługą. Kollektor tut. loteryi Faust zbieracz polskich monet i prowadzący mały handel antykwaryuszowski udzielił mi odciski posiadanych do nabycia złotych sztuk przyrzekając uroczyście nie ruszać ich dopóki odpowiedź JWP. nie nadejdzie. Tymczasem nie dotrzymał słowa, albowiem dukat Karola VII z r. 1701 sprzedał nim odpowiedź tu nadeszła jednemu amatorowi z Radomia. Żyd jest zawsze żydem. Mając jednak teraz w ręku katalog zbioru polskich monet JWP. spodziewam się, że prędzej czy później trafi mi się nabyć co do uzupełnienia tylu bogactw. Dziedziczka dóbr Pełczysk*) udzieliła mi nieco wykopanych tam monet. Pomiędzy nimi najważniejszym i niewątpliwie Piastowskim jest jeden egzemplarz z wizerunkiem S. Wojciecha i napisem „Boleslaus Dux“ Egzemplarz ten, ponieważ mi JWP. nie wspominasz, abyś go w zbiorze swoim posiadał, mam przyjemność ofiarować do niego.

Polecając mnie dalszym łaskawym JWPana względom, mam zaszczyt pozostawać z wysokim szacunkiem i poważaniem

zawsze służyć gotów.

P. S. Świeżo wykopane zostały w Grodnie ciekawe pieniążki dawne litewskie, bez żadnego napisu, z jednej strony Pogoń, z drugiej kolumny herb Gedyminów. Widziałem je. Jeśli mi się uda co dostać, udzielę JWPanu.

XIV.

Warszawa dnia 13 lutego 1845.

Pospieszam z odpowiedzią na uprzejmości pełen list JWPana z dnia 10 stycznia r. b. przy którym dołączone pismo Jego, miałem honor doręczyć panu Tys.

Mimo troskliwego starania nie mogłem jeszcze dojść do nabycia egzemplarza Litewskiego pieniążka Witolda, lecz nie tracę nadziei, bo mam go

*) Była nią pani Dembińska, która, obdarzywszy pojedynczemi sztukami i kilku zbieraczy ¼ częścią tego wykopaliska, jakie się jej w ręce dostało, ustąpiła resztę panu Strzeleckiemu, numizmatykowi krakowskiemu. Drugą część tego skarbu nabyli: p. Piątkowski, naczelnik powiatu Miechowskiego, Teofil Żebrawski, inspektor komunikacyj lądowych i wodnych w b. okręgu wolnego miasta Krakowa i p. Treyer, inspektor służby zdrowia w gubernii Radomskiej. Przypisek wydawcy.

obiecanym. Nim go będę mógł przesłać JWPanu, miło mi teraz przysłużyć się Jego zbiorowi ważniejszą sztuką, której w katalogu JWP. nie znachodzę. Jest to denar Bolesława Śmiałego z wykopaliska roku 1834 w Dobiesławicach. W r. zeszłym takież same egzemplarze wykopano w gub. Lubelskiej między masą obcych pieniążków lecz te dostały się w ręce spekulanta, który sprzedaje je po złp. 9 za sztukę. Napis na nich jest Denarius X. Ducis Boleslai.

Między niemi znajdują się także denary w katalogu JWP. pod N. 121 opisane. Miło mi więc, że dołączony tu denar połączy się w zbiorze JWP. z kolegą, z którym blisko 800 lat nie widział się.

Kollekcya Jenerała Kosseckiego zostaje teraz w ręku syna Jego Stanisława Kosseckiego referendarza. Złota sztuka z napisem: Moneta Aurea Ducatus Litv. Zygmunta III znajduje się w świeżo wyszłem piśmie mojem o monetach dawnej Polski pod Nr. 367. Racz je JWPan porównać.

Kollektor loteryi i handlarz monet Faust posłał dukat podwójny Kettlera panu German do Rygi na zamianę na polskie sztuki. German ofiaruje Mu Nr. 557 i 1675 katalogu JWPana, lecz Faust niechce na to przystać, żądając jeszcze dodatku. Zamiana więc ta jest dotąd w pertraktacyi. Oznajmując wszakże offertę JWPana Faustowi, lecz on chce zamiany, nie sprzedaży. Kończąc list ten polecam się dalszym względom JWPana

zawsze służyć gotów.

(Dalszy ciąg nastąpi). *Adam Goldstein.*

KRONIKA.

Wykopaliska (Monatsblat der Num. Gesel. in Wien Nr 42) W grudniu 1886 r. w okolicy Lipska wykopano 258 złotych monet, pomiędzy którymi znajdowały się polskie dukaty koronne i gdańskie.

(Berliner Münzblätter Nr 77) W Toruniu przy plantowaniu wałów fortecznych znaleziono około 1500 sztuk monet mistrzów Krzyżackich, pomiędzy któremi monety polskie: Półgrosze Władysława Jagiełły, Kazimierza Jagielończyka półgrosze koronne, szelągi toruńskie, gdańskie i elblągskie, Jana Olbrachta i Aleksandra półgrosze koronne. Świdnickie półgrosze z r. 1522 Zygmunta I. półgrosze koronne z r. 1508, 9, 11, denary koronne bez roku gdańskie szelągi z r. 1530, 8, 9, elblągskie szelągi z r. 1538, 9, pruskie z r. 1528, 9. Alberta grosz r. 1538 i szelągi z r. 1529, 30, 31.

(Blätter für Münzfreunde Nr 141) Dnia 6 marca 1887 przy budowie domu w Sangehausen znaleziono kilkaset przeważnie niemieckich talarów, pomiędzy którymi znajdował się rzadki półtalar gdański Jana Kazimierza z roku 1649.

(Num. sphrag. Anzeiger Nr 5 r. 1887) Dnia 1 kwietnia 1887 we Wschowie przy kopaniu dołu na wapno w hotelu Oskara Kutznera znaleziono garnek z 98 dukatami i dwudukatówką pomiędzy tymi były dukaty Augusta II z roku 1709 i 1728.

Bibliografia numizmatyczna polska.

Friedensburg F. Weltliche und geistliche Hoheitszeichen auf grossen schlesichen Bracteaten (Archiv. für Bracteatenkunde Wien 1886 Nr 75 i 1887 Nr 7 str. 159—171.

Friedensburg F. Die Sarbske Filehner Brackteaten. (Zeitschrift f. Num. XIV str. 45—57 Archiv. für Bracteatenkunde Wien 1847 Nr 6 strona 176—178.

Kurnatowski Witold. Medale bite na pamiątkę obchodu 200 letniej rocznicy potrzeby Wiedeńskiej z r. 1683. (Odbitka z Zapisków Numizmatycznych Nr 10 roku 1886.)

Kirmis M. Dr. Nowe przyczynki do historyi mennicy miasta Wschowy przełożył z niemieckiego Mieczysław Kurnatowski. (Odbitka z Zapisków Numizmatycznych z roku 1886 Nr 9).

Nekrologia.

† **Hr. Komorowski Kazimierz.** Zmarł w styczniu r. 1887 w Trojanowie koło Zytomierza, był zamiłowanym zbieraczem broni, rynsztunków, a od roku 1863 numizmatów polskich, głównie medali. Podstawą tego zbioru była kolekcya nabyta po Sobkiewiczu w Żytomierzu. Posiadał część wykopaliska monet odkrytych w r. 1859 pod Równem, razem koło 2500 sztuk. Hr. Komorowski urodzony r. 1820 we wsi dziedzicznej Szukajwodach gub. Kijowskiej. Kształcił się w domu i odeskiem liceum w r. 1844 na wydziale kameralnym. Potem podróżował, wróciwszy osiadł w Szukajwodach, a od lat 16 w Trojanowie.

† **Żebrawski Teofil** architekt, budowniczy, archeolog, numizmatyk. Zmarł dnia 5 lutego 1887 w Krakowie. Był lubownikiem i znawcą numizmatów, posiadał w różnych czasach monety piastowskie, medale polityczne i religijne. Pisma jego następujące odnoszą się do numizmatyki naszej:

„*Pieniądze stare znalezione w roku 1844 w Pełczyskach*“ 7 tablic 8o Tablice te rysował T. Ż. Strzelecki je kazał odbić bez tekstu, opis Strzeleckiego w rękopisie jest w Bibl. Wilanowskiej. U mnie są oryginalne rysunki i wiadomości o tem wykopalisku ręką Żebrawskiego spisane.

„*Opis dwóch medali rzadkich polskich*“ a umieszczony w Dwutygodniku literackim p. Kurowskiego wydawanym w tomie I. str. 23.

„*Wiadomości numizmatyczne*“ z 2 tablicami rycin, pomieszczone w „Dodatku do Czasu“ roku 1857 w marcu, strony 618—640.

„*O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*“. Kraków 1865. 4o strona 69 i 59 tablic 24.

„*Notatki numizmatyczne Teofila Żebrawskiego*“ różne wiadomości rysowane i nalepiane illustracye medali i spis jego zbioru medali religijnych i politycznych. Rękopis 4o w m. zbiorze.

Nadto, katalog dzieł matematycznych mieści wiele dzieł dotyczących numizmatyki zwłaszcza taryf monet. Śp. Żebrawski ur. 1800 r. w Wojniczu, kształcił się w Krakowie i szkole górniczej w Kielcach, w r. 1830 służył w kwatermistrzostwie. Potem oddawał się budownictwu, inżynieryi, matematyce, filologii, sfragistyce etc. Był Radcą miejskim, członkiem komisyi archiwalnej, członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie i wielu Towarzystw naukowych za granicą. Obszerny życiorys podał „Czas“ luty 1887. Kuryer, Reforma etc..

Antoni Ryszard.

Redaktor i wydawca M. Kurnatowski. Druk Wł. L. Anczyca i Sp. pod zarządem J. Gadowskiego.